

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
(HİTİTOLOJİ) ANABİLİM DALI**

HİTİTLERDE AİLE HUKUKU

Yüksek Lisans Tezi

Başak YILDIZ

Ankara-2006

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
(HİTİTOLOJİ) ANABİLİM DALI**

HİTİTLERDE AİLE HUKUKU

Yüksek Lisans Tezi

Başak YILDIZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yasemin ARIKAN

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
(HİTİTOLOJİ) ANABİLİM DALI

HİTİTLERDE AİLE HUKUKU

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Yasemin ARIKAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi .....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
BİBLİYOGRAFYA	iv
I. GİRİŞ	1
II. HUKUK KAVRAMI VE GELİŞİMİ.....	2
III. AİLE HUKUKU NEDİR?	5
IV. MEZOPOTAMYA AİLE HUKUKUNA GENEL BİR BAKIŞ	8
V. ANADOLU'DA HİTİT ÖNCESİ AİLE HUKUKUNA GENEL BİR BAKIŞ	16
VI. HİTİTLERDE AİLE HUKUKU	22
A) SÖZ	22
B) NİŞAN	24
C) EVLİLİK	26
1) Evlilik Türleri	27
a) Erkek köle – hür kadın evliliği.....	27
b) Levirat.....	28
c) Anayerli (matrilocal Evlilikler).....	30
d) Anlaşmalı Evlilikler	30
2) Evlilikte cinsellikle ilgili konular	31
D) BOŞANMA	38

a) Özgür adam – köle kadın	39
b) Erkek köle – özgür kadın	40
c) Erkek köle – köle kadın	40
E) ZİNA	42
F) KIZ KAÇIRMA.....	46
G) İÇ GÜVEYLİK.....	48
H) EVLATLIK ALMA	51
I) MİRAS	58
SONUÇ	62
ÖZET	64
SUMMARY	66

ÖNSÖZ

Yaptığımız bu çalışmada Hitit Devletinde, Hititler öncesi dönemde Anadolu'da ve Mezopotamya'da geçerli olan kanunlar içerisinde önemli bir yere sahip olan aile hukukuna ait kanun maddelerini ele almaya çalıştık.

Birçok bilim adamının görüşlerine de dayanarak ortaya çıkardığımız bu çalışmamızda, bize en büyük desteği veren ve yardımlarını esirgemeyen, sayın hocam Prof. Dr. Yasemin Arıkan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

BİBLİYOGRAFYA

- ALP, S., “Hitit Kanunları Hakkında”, DTCF Dergisi, V/5, 1947.
- ALP, S., Hitit Çağında Anadolu, Ankara 2000.
- ALPMAN, A., “M.Ö. XX-XII. Yüzyıllarda Anadolu’da Evlatlık Alma Müessesesi”, DTCF Dergisi XXVIII/3, 1977, s.317-331.
- ALPMAN, A., “NUZİ Adoption Metinlerinin Ortaya Koyduğu Sosyo-Ekonomik Sonuçlar”, IX. T.T.K. Bildirileri, 1981, s.183-193.
- BALKAN, K., “Eti Hukukunda İçgüveylık”, AÜDTCF Dergisi VI/3 1948, s.147-152.
- BAYRAM, S.-ÇEÇEN, S., “Yeni Belgelerin Işığında Eski Anadolu’da Kölelik Müessesesi”, Belleten LX/229, 1996, s.580-609.
- BİLGİÇ, E., “Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve Ananesi”, DTCF Dergisi XX, s.103-109.
- BİLGİÇ, E., “Hititlerden Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları”, DTCF Dergisi IX/3, 1951, s.227-238.
- BRANDAU,B.-SCHİCKERT,H., Hititler, Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu, Çev. Nazife Mertoğlu, Ankara 2003.

- BRYCE, T., Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Çev. Müfit Günay, Ankara 2003.
- DARGA, A.M., Eski Anadolu'da Kadın, İstanbul 1984.
- DİNÇOL, A., Hititler, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I, Görsel Yayınları, İstanbul 1982, s. 11-121.
- DİNÇOL, B., Eski Önasya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza, İstanbul 2003.
- FRIEDRICH, J., Staatsverträge des Hatti-Reiches in Hethitischer Sprache II (MVAeG 34,1)-Leipzig 1930.
- FRIEDRICH, J., Die Hethitischen Gesetze, Leiden 1959.
- FRIEDRICH, J., Hethitisches Wörterbuch, Heidelberg 1952.
- FRIEDRICH, J., Hethitische Wörterbuch, Ergänzungsheft 1,2,3 Heidelberg 1957, 1961, 1966.
- GURNEY, O.R., CAH II/2, 1965.
- GÜNBATTI, C., "Eski Anadolu'da "Su Ordali" ", Archium Anatolium (Anadolu Arşivleri) 4, s.73-88.
- GÜRİZ, A., Hukuk Başlangıcı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1997.
- HAASE, R., "Bemerkungen zu einigen Paragraphen des Hethitischen Gesetze Texte", Hethitica 12, 1994, s.7-13.
- HOFFNER, H.A. Jr., The Laws of the Hittites (diss., Brandeis University-1963).

- HOFFNER, H.A., The Laws of The Hittites A Critical Edition (DMOA 23), Leiden 1997.
- IMPARATI, F., Hitit Yasaları (Le Leggi Ittite, Roma 1964). Çev. Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara 1992.
- KARASU, C., “Çivi Yazılı Belgelere Göre Eski Anadolu Kadını Hakkında Bazı Gözlemler”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi 15/3, Adana 2006 s.45-65.
- KINAL, F., “Eski Anadolu’da Kadının Mevkii”, Belleten XX, 1956 s.355-366.
- KOSCHAKER, P., Roma Özel Hukukunun Ana Hatları, Çev. Kudret Ayiter, Ankara 1983.
- KOZBE, G., “Mezopotamya’da Aile ve Evlilik”, Arkeoloji ve Sanat Dergisi 103-104, İstanbul 2001, s.27-33.
- LAROCHE, E., Catalogue des Textes Hittites, Paris 1971.
- OTTEN, H., Hethitische Totenrituale (VIO 37), Berlin 1958.
- ÖZTAN, B., Aile Hukuku, Ankara 1993.
- SAPORETTI, C., “Oualche Consider Azione Sui §§197-198 Delle Leggi Ittite ed i Paralelli Mesopotamici”, Fs. Pugliese Carratelli, Firenze 1998, s.237-241

- SEVER, H., “Anadolu’da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş
Kaniş Karumu Kararı”, Belleten LVI/217, 1992,
s.667-674.
- SOMMER, F.-FALKENSTEIN, A., Die Hethitisch-Akkadische Bilingue des
Hattušili I (Labarna II) ABAW, NF 16,
München 1938.
- TOSUN, M -YALVAÇ, K., Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduga
Fermanı, T.T.K. Yayınları VIII/67, 1989.
- TSEVAT, M., “The Husband Veils a Wife (Hittite Laws, §§197-
198)”, JCS 27, 1975, s.235-240.
- WEIDNER, E. F., Politische Dokumente aus Kleinasien, Leipzig
1923.

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABoT** Kemal Balkan, Ankara Arkeoloji Müzesinde Bulunan Boğazköy Tabletleri, İstanbul 1948.
- ABAW** Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Abteilung-München.
- ANET** Ancient Near Eastern Texts, 1969.
- Ark. ve San. Der.** Arkeoloji ve Sanat Dergisi
- AÜDTCF** Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 1942 vd.
- Belleten** Türk Tarih Kurumu, Ankara 1937 vd.
- CAH** The Cambridge Ancient History, 3 rd. ed., Cambridge 1970 vd.
- CTH** E. Laroche, Catalogue des Textes Hittites, Paris 1971.
- DMOA** Documenta et Monumenta Orientis Antiqui, Leiden.
- HAB** F. Sommer-A.Falkenstein, Die hethitisch-akkadische Bilingue des Hattusili I (Labarna II), München 1938.
- HED** J.Puhvel, Hittites Etymological Dictionary, Berlin 1984 vd.
- JCS** Journal of Cuneiform Studies, New Haven 1947 vd.
- KBo** Keilschrifttexte aus Boghazköi, Leipzig/Berlin 1916 vd.
- KUB** Keilschrifturkunden aus Boghazköi, Berlin 1921 vd.

- MVAeG** Mitteilungen der Vorderasiatisch-ägyptischen Gesellschaft
Leipzig 1896 vd.
- NF** Neue Folge.
- NKR** Neue Keilschriftliche Rechtsurkunden aus der El-Amarna-Zeit. (Abhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften, XXXIX, V). Leipzig 1928.
- SV** J. Friedrich, Staatsverträge des Hatti-Reiches in Hethitischer Sprache 1-2 (MVAeG 31/1- 34/1). Leipzig 1926, 1930.
- VIO** Veröffentlichung des Instituts für Orientforschung der Deutschen Akademie der Wissenschaften-Berlin.

DİĞER KISALTMALAR

Abl.	Ablativ
a.g.e.	Adı geen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
Akk.	Akkusativ
Bkz.	Bakınız
Ans.	Ansiklopedi
D.	Dativ
Der.	Dergi
Fs.	Festschrift
Gen.	Genetiv
H.K.	Hammurabi Kanunları
Hr.	Hrozny (F. Hrozny = Code Hittite provenat de l'Asia Mineure I) Paris 1992.
Nom.	Nominativ
s.	Sayfa
Terc.	Tercüme
Trans.	Transkripsiyon
Ünv.	Üniversite
vd.	ve devamı

TRANSKRİPSİYONDA KULLANILAN İŞARETLER

- [ ] Tabletın o kısmının kırık olduğunu gösterir.
- [( )] Metnin dublikat ya da paralelinden tamamlandığını gösterir.
- ( ) Tercümenin anlaşılabilmesi için yapılan tamamlamayı gösterir.
- / Satır sayısı üzerinde kullanılır, tabletin baş kısmının tam olmadığını gösterir.
- Tabletın paragraf ayrımını gösterir.
- Altında olduğu işaretlerin tahrip edildiğini gösterir.
- ? Önünde bulunduğu kısmın şüpheli olduğunu belirtir.
- ! Kendinden önce gelen işaretin normal olmadığını gösterir.

I. GİRİŞ

Anadolu'nun yerli halkı olmadıkları bilinen fakat göç tarihleri ve göç yolları henüz kesinlik kazanmayan Hititler, M.Ö.2000-1700 yılları arasında Anadolu'ya gelmişler ve Anadolu'nun yerli halkıyla kaynaşp burada bir devlet kurmuşlardı. Uzun yıllar Anadolu'da hakimiyetini sürdüren Hititlerin kendilerine özgü dili, dini olduğu gibi elbette hukuk kuralları da vardı.

Elimizdeki kaynaklara göre Hitit kanunlarının nasıl ortaya çıktığı belli değildir. Ancak tanrılara bağlı olarak düzenlendiği düşünülmektedir. Yine bu bilgilere dayanarak bu kanunların iki tablet grubunda toplandığı biliyoruz. Her iki tablet grubu da yüzer madde içermektedir.

Hitit aile hukukuna ait bazı maddelerin yasalarda yer aldığı, buna karşın evlilik ve boşanma ile ilgili bazı konularda yasa maddelerinin yeterli bir fikir verebildiği bilinmektedir¹.

Hititlerde fiili evlilikler, resmi evlilikler gibi kabul görmüştür. Evlilik sözleşmelerinin yerine getirilmesini sağlayan düzenlemeler vardır. Bunlara uyulmadığı zaman haksızlığa uğrayan tarafa tazminat ödenmektedir. Evliliğin bozulma ihtimalini de göz önüne alan evlilik öncesinde yapılan antlaşmalar da kayda geçirilmiştir. Boşanma durumlarının çok yaygın görülmemesi söz konusudur. Ayrıca boşanma işlemlerini kadınlar da erkekler kadar kolay başlatabilmektedir. Boşanma halinde çocukların durumu ve miras haklarına özel önem verilmektedir².

---

¹ A. M. Dinçol, Hititler, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I, Görsel Yayınları İstanbul 1982, s.75.

² T. Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum. Çev. Müfit Günay, Ankara 2003, s.134.

Ayrıca kanunlarda başlık parası ile ilgili maddelere de yer verilmektedir. Evlilikte hür veya köle olsun erkek, kız ailesine başlık parası adı altında para vermektedir. Bu para bir nevi söz anlamı taşımaktadır.

Sonuçta Hititler aile hukukuna geniş yer vermişlerdir. Evlenme, boşanma, miras gibi konular, bu gibi olaylarda çocukların durumu, iç güveylük, evlatlık alma (adoption), kız kaçırma olayları kanunlarla güvence altına alınmıştır.

Bir çok görüşten faydalanarak yaptığımız bu çalışmanın, Hititlerde aile hukuku hakkında çok geniş ve değerli bilgiler vereceği kanısındayım.

II. HUKUK KAVRAMI ve GELİŞİMİ

Hukuk toplumda düzeni sağlayan yasalar bütünüdür. Ancak hukukun toplumu düzenleyen diğer kurallardan farkı şudur ki; hukukta devletin gücü uygulanır. Kanunlar insan yaşamını düzenlerken devlet yaptırımını bu kanunlara yön verir. Hukuk kurallarının dışına çıkıldığı zaman ise bu konu yine devlet tarafından sorgulanır.

Elimizdeki bilgilere göre, toplum halinde yaşayan insanların davranışlarını yöneten kuralların bütününe pozitif hukuk denir³. Pozitif hukuk hakların töre ve geleneklerinden doğmuş, yazının ortaya çıkmasından çok önceleri olmuştur. Elimizde bulunan en eski yazılı hukuk metinlerinden biri olan Hammurabi kanunları ise ancak dörtbin yıllık bir geçmişe sahiptir.

Hukuk kavramı ile ilgili araştırmalar göstermiştir ki, çeşitli düşünürler bu konu ile ilgili değişik yorumlar yapmışlardır. Hukuk kavramının nasıl bir ilkeye

---

³ Meydan Larousse (H)

dayandığı hakkında birbirinden farklı görüşler ortaya atılmış, bu kavramın doğuş ve gelişim süreci ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Çeşitli kanunlar arasındaki ayrılıklar karşısında sofistler yasacıya yol gösterecek hiçbir yüce ilke bulunmadığı sonucuna varmışlardır⁴. Onlara göre hukuk ancak kanunla dile gelir, kanun ise güçlülüğün ifadesidir. Bu görüşün karşısında olan Sokrates, Eflatun ve Aristo'ya göre hukuk ahlakın somutlaşmasıdır. Cicero, Aziz Augustinus, Aziz Thommaso, Gratius, Pufendorf'a göre de hukuk devletin koyduğu kanunların üstünde yer alır, bazılarına göre hukukun temeli insanın tabiatındadır, bazılarına göre ise hukuk son sebebini Tanrıda bulur. Thomasius'a göre hukuk akla, Leibniz'e göre ise mantığa dayanır. Hegel'e gelinceye kadar ağır basan düşünce şudur: pozitif hukuktan üstün bir ideal hukukun varlığı ne Francis Bacon ne de Bossuet tarafından tartışılmıştır. Bacon'a göre pozitif hukuk tabii hukuktan üstündür. Bossuet bu deyimleri kabul etmemekle beraber hükümdardan üstün bir ilahi kanunun varlığını kabul eder. Jean Jacques Rousseau, tek başına yaşayan insanın hukuktan haberi olmadığını hukukun ancak bir insan toplumunun kurulmasıyla başlayabildiğini ileri sürer ve buna rağmen tabii hukukun önemi üzerinde durur. XIX.yy.da pozitivizmin önem kazanmasıyla tabii hukuk düşüncesi 1880-1890 yıllarında baş gösteren tepkiye kadar önemini yitirmiştir. Bugünde birbirine zıt olan iki görüş bulunmaktadır. Hegel ve İhering'in etkisinde kalan bazı hukukçulara göre hukuku ancak devlet meydana getirebilir.

Çeşitli kaynaklar bize şunu gösteriyor ki; hukuk; kamu hukuku ve özel hukuk olmak üzere iki dala ayrılmaktadır⁵. Kamu hukuku devletin kuruluş, işleyiş ve idare

---

⁴ Meydan Larousse (H)

⁵ Meydan Larousse (H)

edenler ile idare edilenler arasındaki hukuki ilişkileri düzenleyen hukuk dalıdır. Özel hukuk ise fertler arasındaki ilişkiyi eşitlik ilkesinden hareket ederek düzenler.

Kamu hukuku şu dalara ayrılır:

- 1) Anayasa hukuku
- 2) İdare hukuku
- 3) Ceza hukuku
- 4) Devletler Umumi Hukuku
- 5) Umumi amme hukuku

Özel Hukuk ise şu dallara ayrılır:

- 1) Medeni hukuk (Borçlar hukuku da buraya girer.)
- 2) Kara ticareti hukuku
- 3) Devletler hususi hukuku

Bunların yanında bazı hukuk dalları nitelikleri yönünden hem kamu hukukunun hem de özel hukukun özelliklerini taşırlar. Karma nitelikteki hukuk dalları diye nitelendirebileceğimiz bu dallar iş hukuku, fikri hukuk, deniz ticareti hukuku, hava hukuku ve toprak hukukudur.

Görüldüğü gibi hukuk kavramı kendi içinde çok geniş dallara ayrılmaktadır. İnsan hayatının her döneminde yer alan hukuk kavramı sorunların adilce çözümü için tek yoldur.

III. AİLE HUKUKU NEDİR?

Aile kavramı tüm insan toplulukları için geçerli bir kavramdır. Çünkü toplumun devam etmesi yeni nesillerin meydana gelmesine bağlıdır. Bu da ancak aile ile mümkündür. Aile kurumu evlilikle başlar. Bu evlilik süresince bireylerin birbirleriyle olan ilişkileri, sorunları da aile hukukunun konusudur.

Aile hukuku alanında zorunlu pek çok kural dikkatimizi çekmektedir⁶. Bunun nedeni ailenin devletin ve ulus denilen birliğin temeli olmasıdır. Ailenin başı olan kişiye tanınan yetkinin kötüye kullanılmasını önlemek için zorunlu bazı kurallar aile hukuku alanında göze çarpmaktadır.

Aile evlenme ile oluşur. Evlenmeye atılan adım genelde nişan ile başlamaktadır. Medeni Kanunumuza göre nişanlanmanın evlenme vaadi anlamına geldiğini bilmekteyiz. Ama nişanlılardan biri, diğerini evlenmeye zorlamak için dava açamaz. Nişanlılar arasında hısımlık ve nafaka borcu doğması söz konusu değildir. Nişanın bozulması halinde ise tazminat davası açılabilir ve verilmiş olan hediyeler geri istenebilir.

Evlilikten önce bir dönem olan nişanlılık döneminde taraflar arasında bir resmiyet yoktur. Sadece karşılıklı verilmiş sözler vardır. Evlilikte ise atılan her adım yasalarla güvence altına alınmıştır.

Evlenme ayrı cinsiyetteki iki kişinin birleşmesi olup sosyal, ahlaki ve hukuki bir kurumdur⁷. Gerek kadın gerek erkek birden fazla kişi ile aynı zamanda evli olamaz. Türk hukuk sistemine göre evlilik monogamdır. (Tekeşlilik) Aynı anda birden fazla kişiyle evli olmak yasalarca yasaktır ve mümkün değildir. Evlenme

---

⁶ A. Güriz, Hukuk Başlangıcı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1997, s.106.

⁷ A. Güriz, a.g.e. s.107.

sözleşmesi belediye başkanı veya onun vekili ya da ihtiyar heyeti huzurunda iki tanık önünde açık (aleni) şekilde yapılmaktadır. Ayrıca nüfus memurlarına da evlendirme yetkisi verilmektedir. Evlenme töreni bittikten sonra evlendirme memuru karı ve kocaya evlenme belgesi verir. Dini tören yapılmak istenirse daha sonra yapılabilir. Karı ve koca evlenme sözleşmesinden önce veya sonra aralarında mal birliği veya mal ortaklığı hakkında sözleşme yapabilir. Böyle bir sözleşme yoksa aralarında mal ayrılığı usulü geçerli olur⁸.

Türk medeni hukukuna göre kadın ve erkek eşittir. Bu eşitlik ilkesi ile kurulan ailede kadının ve erkeğin sahip olduğu haklarını devlet güvence altına almıştır. Boşama durumunda da iki taraf boşanmaya karar verir yasalar uygulamaya geçer. Boşanmanın getireceği olumsuzlukların çocuklar üzerindeki etkisi düşünülerek çocuklar anne ya da babasına verilir. Buna da mahkeme karar verir.

Aile hukuku konusunda, Roma hukukunun özelliklerine de değinerek bu konuyu biraz daha açmaya çalışacağız.

Roma hukukunda⁹ bugün de olduğu gibi aile hukukunda şahsın hukuki durumunu fert olarak tespit ve tanzim eden kısımlar bulunmamaktadır. Vesayet ve kayımlık müesseselerinin aile hukuku çerçevesi içinde tetkiki bu bakımdan Roma hukuku sistemine ait değildir. Esasen Roma hukuku “Aile Hukuku” terimini bir hukuk branşı olarak kullanmamaktadır. Modern kanunların hemen hepsinde nişanlanma ve evlilikten sonra, evliliğin hükümlerini, evliliğin sona erişini, evlilik mal rejimini ve nihayet nesep ve velayetten sonra da vesayeti ve kayımlığı

---

⁸ A. Güriz, Hukuk Başlangıcı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1997, s.107.

⁹ P. Koschaker, Roma Özel Hukukunun Ana Hatları, Çev. Kudret Ayiter 1983, s.299.

görüyoruz. Bu sistem Roma hukukundan doğrudan doğruya gelmez. Orta zaman hukukundan bugünkü kanunlarımıza dahil olmuştur.

Roma hukukunda ailenin kurulması için ilk adım nişan ile atılır¹⁰. Bu bir evlenme vaadidir. Roma’da nişanlanma tıpkı evlenme gibi şekle bağlı olmadan yapılırdı. Çok eski zamanlarda şekle bağlı bir muamele ile yapılmış bir sual ve ona uygun bir cevaptan ibaretti. Bu muamele evlenmenin meydana gelmemesi halinde tazminat talebine hak verirdi. Kaynaklar bize bu tarz nişanlanma numuneleri vermemektedir. Bizim tanıdığımız nişanlanma yalnız tarafların rızasına dayanan ve başka bir şartı bulunmayan akittir. Nişanlanma için bir yaş akdi yoktu. Hiçbir şekle bağlı olmayan bu nişanlanmada nişanın bozulması aynı yolda cereyan eder ve taraflardan birinin evlenme hakkındaki vaadini geri alması ile nişan sona ermiş olurdu.

Roma evlenmesi daima monogam evliliğdir. Çok kadınlı evliliğe dair Roma’da hiçbir iz görmüyoruz. Roma evlenmesi şekle bağlı değildir. İsteğe bağlıdır. Taraflar evlenmek hususundaki iradelerini ne şekilde ve nerede isterlerse beyan edebilirlerdi. Evlenmenin sona ermesi de aynı şekilde merasimsizdi.

Tarafların iradelerinden başka hiçbir şeye dayanmayan Roma evliliği “affectio maritalis” (niyet)in¹¹ sona ermesiyle biterdi. Boşanmanın bir akitle kayıtlı olması veya cezai şarta bağlanmasına bile imkan yoktu. Klasik Roma hukukunda boşanma kanun tarafından serbest bırakılmıştır. Bizans hukukunda kanun boşanmayı men’ etmiş -ve güçleştirmiş- fakat etik olarak varlığını kabul etmiştir¹².

---

¹⁰ P. Koschaker, Roma Özel Hukukunun Ana Hatları, 1983, s.300.

¹¹ P. Koschaker, a.g.e. s.308.

¹² P. Koschaker, a.g.e. s.308.

Bir çeşit evlenme şekli kabul edilen manus¹³ müessesesi son derece eskidir. Evlilik kurumunu manuslu ve manussuz olmak üzere ikiye ayırmak gerekmiştir. Roma'da XII Levha kanunları¹⁴ manustan bahsetmektedir. Kadının kendisinin ailesinden kocasının ailesine geçişi evlenmekle ilişkili olduğundan burada da manus ve evlilik bir arada ele alınmaktadır. Fakat XII Levha Kanunu -daha o zamanlarda bile- bir de manussuz evliliğin bulunduğunu söylüyor. Buna rağmen en eski devirlerde Roma'da da evlenmelerin daima "manus"lu olduğuna şüphe yoktur. Baba hakimiyetine istinad eden ailede kocanın karısını da hakimiyeti altına alması çok tabiidir. Diğer taraftan kadın üzerinde manusa sahip olmayan koca kendisini emniyette hissetmezdi.

IV. MEZOPOTAMYA AİLE HUKUKUNA GENEL BİR BAKIŞ

Mezopotamya'daki aile hukukuna değinmeden önce aile yaşantısına değinmek gerekir.

Yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre Mezopotamya'da aile, çekirdek aile ve geniş aile olmak üzere ikiye ayrılmaktadır¹⁵. Çekirdek aile erkek, eşi ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır. Çekirdek aileye bazen dul kalmış anne veya baba da katılabilmektedir. Çekirdek aileler en az üç kişiden oluşmaktadır. Ancak on kişilik çekirdek ailelerde mevcuttur.

Ele geçen hane halkı listelerinde, evde sadece kadın kölelerin olduğu belirtilmekte olmasına karşın erkek kölelerin de aileyle beraber kaldığı

---

¹³ Manus: Kadının mal durumu.

¹⁴ Roma'da İlk Yazılı Kanunlar İ.Ö. 367 Particilerle (soylular), plepler (halk) arasındaki sınıf mücadelesi sonucu hazırlanmıştır. 63 maddedir. Çağdaş Demokrasi tarihinde kralın yetkilerini sınırlayan ilk temel belge.

¹⁵ G. Kozbe, Ark. ve San. Dergisi, sayı: 103-104, 2001, s.28.

bilinmektedir.¹⁶ Normalde evlerde bir yada iki köle bulunmakta ve köleler satılabilmektedir.

Tüm yakın doğuda olduğu gibi Mezopotamya'da da ataerkil bir düzen bulunmaktadır¹⁷. Baba ölene dek ailenin reisi kabul edilmekte ve her sözü diğer fertler üzerinde kanun sayılmaktadır. Babanın ölmesi durumunda aile reisliği en büyük erkek çocuğuna geçmektedir. Eğer çocuklar aileyi yönetemeyecek kadar küçükse "babalık" unvanı anneye verilmekteydi. Mezopotamya'da çocuksuz çiftler içinde birçok çözüm bulunmaktaydı. Kazılarda ortaya çıkarılan bir çok evlat edinme sözleşmelerine dayanarak bu çözümlerden biri olan evlat edinmenin yaygınlık kazanmış kanuni bir uygulama olduğu bilinmektedir.

Evlilik müessesesine gelince, Mezopotamya kanunlarında, Sümerlilerde ve Asurlularda evlilik müessesesi kadını satın alma esasına dayanmaktadır¹⁸. Yani kız babası kızı üzerindeki hakimiyet hakkını damadına satmakta ve kızına da baba evinden ayrılırken baba mirası almamaktadır. Evlilik sözleşmesi ise tarafları genellikle babaların temsil ettiği iki aile arasında yapılmaktaydı¹⁹. Çivi yazılı kaynaklara göre bazı evliliklerde gelin hatta damat bile olup biteni anlayacak ve evliliği idrak edecek yaşta değillerdi. Bu evliliklere aileler karar verirdi.

Mezopotamya'da yeni keşfedilen kanunlardan birisi olan Eşnunna Kanunları, Iraklıların yaptıkları kazılar neticesinde Bağdat'a çok yakın olan Tel Abu Harmal'da aynı tabakada iki ayrı metin olarak bulunmuş, A. Goetze tarafından rapor halinde neşredilmiştir²⁰. Eşnunna veya bugünkü Tel Asmar, Hammurabi'den evvel bir

---

¹⁶ G. Kozbe, Ark. ve San. Dergisi, sayı: 103-104, 2001, s.28.

¹⁷ G. Kozbe, a.g.m. s.28.

¹⁸ F. Kınal, Belleten XX, 1956, s.355-366.

¹⁹ G. Kozbe, a.g.m. s.29.

²⁰ E. Bilgiç, AÜDTCF Dergisi XX, s.111.

küçük krallığın merkezi idi ve kanun metninin bulunduğu Tel Harmal'da bu krallığın hudutlarına dahildi. II. Tabakada Eşnunna kralları olan Daduşa ve İbalpiel II zamanına tarihlenen tabletler bulunduğu ve II. İbalpielin saltanatına Hammurabi tarafından kendi saltanatının otuz birinci yılında son verildiği için eldeki nüshaların Hammurabi'den biraz önceye ait olmak üzere Daduşa zamanından olacağı tespit edilmiştir²¹. Eşnuna kanununun tamamı 60 paragraftan oluşmaktadır²².

Hammurabi kanunu ise bulunduğu beri dünyanın en eski yazılı kanunu olarak bilinir²³ ve esas nüshası üç parça halinde ele geçmiş olup, büyük bir bazalt blok üzerine yazılıdır. Hammurabi kanunun ele aldığı konular çoğunlukla mahkemeye karşı işlenen suçlar; hırsızlık, yataklık suçları, arazi ve ev işleri, ticaret ve alışveriş evlilik-aile-mülkiyet, evlat edinme, ziraat konuları, kira ücretleri ve esirlerdir.²⁴

Evlilik ve aile hukukuyla ilgili maddeler şu şekilde sıralanır:²⁵

159-161. paragraflar nişan döneminden bahseder. Her iki taraftan da vazgeçen olduğu takdirde o taraf hediyeleri geri vermek zorundadır.

121-136. paragraflar boşanma ile ilgilidir: Eşlerin herhangi bir sebepten dolayı ayrılmaları halinde uygulanacak kanun maddeleri sıralanmıştır.

144-147. paragraflar köle evlilikleriyle ilgilidir.

150-151. paragraflar miras hukuku ile ilgilidir.

152-158. paragraflar aile içi zina durumlarını kapsar.

---

²¹ E. Bilgiç, a.g.m. s.111.

²² E. Bilgiç, a.g.m. s.112.

²³ E. Bilgiç, a.g.m. s.113.

²⁴ E. Bilgiç, a.g.m. s.113, 114.

²⁵ M. Tosun-K. Yalvaç, Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduga Fermanı T.T.K. Yayınları VIII/61, 1989 s.198-205.

162-184. paragraflar miras hukuku ile ilgilidir.

185-194. paragraflar evlatlık alma müessesesi ile ilgilidir.

Ayrıca Lagaş hanedanının son kralı olan Urukagina evlilik hukukuyla ilgili önemli meselelerden birini gerçekleştirmiş ve polyandrie (birden fazla erkekle evlenmek)'yi bertaraf etmiştir.²⁶

Mezopotamya'daki Asur kanunları ise Almanlar tarafından 1903-1914 kazıları sırasında Asur'da dokuz parça halinde keşfedilmiştir. Üzerindeki kayıttan M.Ö.1100'lerde Asur kralı I. Tigatpilezer tarafından kopye ettirilmiş ve bazı ilavelerle tamamlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Asur kanununun bugün elde bulunan kısımları kadın tarafından veya kadına karşı işlenmiş suçlar, mülkiyet ve kadının hakları gibi bölümlerdir. Bu kanunun hazırlanmasında Hammurabi kanununun etkisi olduğu ve ondan faydalandığı metinler mukayese edilerek tespit edilmiştir.²⁷

Mezopotamya'da Ur şehrinde ele geçen ünik bir belge evlilik sürecini basamak basamak bize anlatmaktadır.²⁸ Bu belgeye göre evlilik işleminde en az dört aşama vardır:

- Nişanlama

- Her iki ailenin karşılıklı ödemelerde bulunması. Damat başlık parasını ve şölen parasını öderken, gelin ise çeyiz getirmekteydi. Her iki tarafta ödemelerini taksitler halinde ilk çocukları doğana kadar yapabilirlerdi. Çeyiz gelinin ölümünden sonra çocuklarının olurdu ve kocası hiçbir hak iddia etmezdi.

---

²⁶ E. Bilgiç, AÜDTCF Dergisi XX, s.108.

²⁷ E. Bilgiç, a.g.m. s.114.

²⁸ G. Kozbe, Ur şehrinde ele geçmiş kızını Larsa'lı bir ailenin oğluya evlendiren babanın masrafları ve hediyesidir. s.33.

- Kızın kayınpederinin evine gelmesi. Asur metinlerinde tanımlanan küçük kız çocuklarını göz önüne alırsak evliliğin cinsel yönü daha sonra gerçekleşmektedir. Gelin küçükse baba evinde kalabilir, damat da onu ziyaret edebilirdi.

- Gelinin kocasıyla oturmaya başlaması.

Evlilik öncesi ilişkilerde ise serbestlik söz konusuydu.²⁹ Eğer nişanlı bir kız nişanlısı tarafından baştan çıkarılırsa muhakkak evlendirilirdi. Gelinin bekareti dikkate alınan bir konuydu. Eğer bekaret konusunda şüpheye düşülürse mahkeme kurulur ve bir kadının bu konuda vereceği bilirkişi raporuna müracaat edilirdi.

Damat evlilik sonrası ölür veya gönlünü bir başkasına kaptırırsa damadın babası, gelinin evlenme çağına gelmiş bir başka oğluna verilmesi konusunda ısrarcı davranmaktaydı. Bu da bize gelinin aslında bireyle değil de damadın ailesiyle evlenmiş olduğunu gösterir. Bununla birlikte yeni gelinler tüm ailenin kullanımına açık değillerdir. Aile içi eneste karşı olan çok açık yasalar getirilmiştir.³⁰

- Eğer kayınpederin tanıdığı bir kız oğlanla evlendirilirse aile ½ mina gümüş ile cezalandırılır; kız ise ailesine geri gönderilirdi.

- Eğer oğul yine de babasının tanıdığı bir kızla oturur ve aile içi enest gerçekleşirse kayınpeder bağlanarak suya atılırdı.

- Eğer bir adam babasının ölümünden sonra, annesinin koynunda yatarsa, her ikisini de yakalayacaklardır.

- Eğer bir adam kızı ile yatarsa, o adamı şehirden çıkartacaklardır.

---

²⁹ G. Kozbe, Ark ve San. Dergisi, sayı:103-104, 2001, s.30.

³⁰ M. Tosun - K. Yalvaç, TTK Yayınları VIII/67, 1989, s.200, 201 (H.K.No:154-158).

Boşanma konusuna gelince, her ne kadar Mezopotamyalı kadınlar çağdaş diğer toplumlarla karşılaştırıldığında kanunlar ve gelenekler karşısında erkeklerle kısmen eşit muamele görseler de boşanma konusunda bunu iddia etmek pek mümkün değildir.³¹

Mezopotamya'da çocuksuz evlilikleri ve kadının ahlâka aykırı hareketlerini boşanmanın en yaygın nedenleri arasında sayabiliriz.³² Çocuğu olmayan kadın boşanacaksa babasının evinden gelirken getirdiği çeyizini ve bir miktar tazminat olarak boşanmaktaydı. Ayrılma erkek tarafından isteniyorsa kadına, damadın evlenirken verdiği başlık parası kadar gümüş verilirdi. Ayrıca boşanan kadına evlenirken beraberinde getirdiği çeyizindeki mallar da iade edilirdi.

Boşanma genellikle erkek tarafından istenmekte ve “sen benim karım değilsin” sözü ile gerçekleşmekteydi.³³ Eğer kadın böyle bir talepte bulunursa ve eşine “sen benim kocam değilsin” derse erkek gibi bir mina gümüş vererek evliliğini bitirememekteydi. Böyle bir istekte bulunan Mezopotamyalı kadına “nehre atılarak boğulma cezası” verilmekteydi. Mezopotamya kanunlarında nehir kelimesini daima tanrı determinatifi ile yazıldığını görmekteyiz. Buradan nehrin Tanrı, başka bir deyişle yüksek hâkim rolünü taşıdığı sonucu çıkarılmaktadır. Kadın suçluysa nehir onu suya batırır, eğer suçsuz ise suyun üzerine çıkar ve temize çıkmış olur. Kadının nehre atılma cezası sadece kocasını boşamak istemesine verilmekteydi. “Eğer bir adamın karısı, bir başka erkekle yatarken yakalanırsa onları bağlayıp suya atacaklar”³⁴

³¹ G. Kozbe, Ark ve San. Dergisi, sayı:103-104, 2001, s.30.

³² M. Tosun-K. Yalvaç, T.T.K Yayınları VII/67, 1989, s.199 (H.K.No:154-158).

³³ G. Kozbe, a.g.m. s.31.

³⁴ M. Tosun-K. Yalvaç, T.T.K. Yayınları, VIII/67, 1989, s.198 (H.K. No:129).

“Ve eğer kadın kendini ve evini gözetmezse ve sokağa düşkünse, evini dağıtıyor, kocasını küçük düşürüyorsa o kadını suya atacaktırlar.”³⁵

Suç işlemekle itham edilen bir kimsenin nehre atılması, yani suçlu olup olmadığının belirlenmesi için Nehir Tanrısının (^DNârum) hakemliğine başvurulması (nehir ordali) uygulamasına ilk defa Ur-Nammu Kanununun 10. ve 11. paragraflarında rastlıyoruz.³⁶ 132. maddede de zina ile suçlanan bir kadının, kocası için nehre dalacağı belirtilmektedir.

Kadının evliliği bitirmek istemesinin cezası sadece suda boğulma değildi.³⁷ Kadın sur kalelerinden atıldığı gibi köle olarak da satılabiliyordu. Elimizde olan az sayıda belgeye dayanarak söyleyebiliyoruz ki, Mezopotamya’da monogami (tek eşlilik) hükûm sürmektedir.

Kanunlar ve mahkeme kararları, karısı ağır hastalanan erkeğin hasta karısını boşamadan ona da evinde ölümüne dek bakarak ikinci bir eş aldığını göstermektedir. Çok kocalık ise Mezopotamya’da karşımıza çıkmamaktadır. Bununla birlikte Sümer kralı Urukagina, bir sosyal anormallik olarak gördüğü çok kocalığı reforme etmiştir. Bu konuya dair metinler ender belgeleri oluşturmaktadır.³⁸

Mezopotamya’da evlatlık alma ve miras gibi konuları ise Nuzi tabletlerinden öğreniyoruz:

M.Ö. II. bin yılın ortalarında Mitanni devletinin egemenliği altında bulunan Arrapha (Kerkük) bölgesinde de toprak satışı yasak idi.³⁹ Nuzi adoption metinlerinden anlaşıldığına göre taşınmaz mallar (özellikle toprak) Akadça “ilku”

³⁵ M. Tosun-K. Yalvaç, a.g.m. s.198,199 (H.K. No:133b, 143).

³⁶ C. Günbattu, “Eski Anadolu’da Su Ordali”, Archivum Anatolicum 4, Ankara 2000, s.86.

³⁷ G. Kozbe, Ark ve San. Dergisi, sayı:103-104, 2001, s.31.

³⁸ E. Bilgiç, AÜDTCF Dergisi XX, 19, s.108.

³⁹ A. Alpman, IX. T.T.K. Bildirileri, 1981, s.187.

kelimesi ile ifade edilen ve bugün tımarı karşılayan bir şekilde şahsa verilmekteydi. Ancak taşınmaz malların satışı yüksek idi. Gerçi Kerkük bölgesinde özel mülkiyet vardı fakat bu mülkiyet babadan oğla geçmekteydi. Bazı koşullarla erkek evlat yoksa veya baba isterse kadınlarda varis olmaktadır. Birinci derece varis büyük oğul idi. Baba sağlığında isterse taşınmaz malların tamamını ya da bir kısmını oğluna ya da oğullarına vermektedir.

Adoption kontratlarının büyük bir çoğunluğu hayali bir adoption akdi adı altında gerçek bir alım satımı gizlemektedir.⁴⁰ P.Koschaker'in de ifade ettiği gibi burada amacından saptırılmak istenen şey toprak satışı ile ilgili bir kanundur. Başka bir ifadeyle tımar ile ilgili bir kanundur.⁴¹ Yani Adoption maskesi altında tımar sisteminin dejenere edilmesidir. Bu suretle evlatlık alma müessesesi vasıta edilerek taşınmaz malların alım ve satımı gerçekleştirilmiş oluyordu. Gerçi Nuzi adoption metinleri içinde az da olsa gerçek adoptionu (evlatlık almayı) içeren vesikalar bulunmaktadır. Bu vesikalarda evlat edinen kimse (adoptant) kendisine doğrudan doğruya bir varis tayin etmek amacıyla adoptiona başvurmaktadır. Burada evlat edinilen kimse kuşkusuz erkektir.

Nuzi adoption kontratları içinde kadınlarında adoptiona başvurmak suretiyle mal mülk sahibi oldukları metinler vardır.⁴² Bunlar erkeklere oranla çok az sayıdadırlar ve metinlerden varlıklı kimseler oldukları anlaşılmaktadır. Patriarkal bir aile düzeninin hâkim olduğu bu bölgede genel olarak Mezopotamya hukuk anlayışı kendini göstermektedir.

---

⁴⁰ A. Alpman, a.g.m. s.188.

⁴¹ P. Koschaker, NKR s.60 (HK. § 27-41).

⁴² A. Alpman, a.g.m. s.191.

V. ANADOLU'DA HİTİT ÖNCESİ AİLE HUKUKUNA

GENEL BİR BAKIŞ

Hititlerden önce orta Anadolu'da kurulan Asur ticaret Kolonileri Devri vesikalarında, Asurlu tüccarların yerli halkla çok sıkı bir alâka içinde oldukları ve hatta sadece ticaret yapmayıp evlenme, boşanma gibi sosyal olaylara da katıldıkları belirtilmektedir.⁴³

Kültepe kaynaklı aile hukukuna değinen vesikaların adedi az, ifadesi ise monotondur.⁴⁴ Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'da monogaminin varlığı anlaşılmaktadır. Hür bir Anadolu kadınının Asurlu tüccarla evlenmesi veya iki Asurlunun evlenmesine değinen vesikalarda “başka bir eş alamaz” şartı bu durumu açıkça belli etmektedir. Anadolu'da yerli bir kadınının Asurlu kocasına ikinci bir kadınla meşru bir evlenme hakkı tanınmamakta ancak kendi memleketine gittiği zaman bir qadištum veya cariyeye almasına izin verilmektedir. “Başka bir zevce alamaz, eğer iki yıl içinde karısı ona çocuklar vermezse o kadın kocası için bir esir kadın satın alacak, fakat bir erkek çocuk elde eder etmez bu esir kadını, istediği yere satacak” ibaresinden çocuksuz kadını boşamanın düşünülmediği sonucuna varılmaktadır.⁴⁵ Bununla birlikte aileye bir çocuk temini amacıyla ikinci kadın olmak fikri meşru eş kabul ettirilmek istenmemektedir. İkinci kadınının bir erkek çocuk dünyaya getirir getirmez satılacağına dair kayıt, o çağda Anadolu'da meşru eşin hukuk yönünden üstün ve erkeğe eşit bir statüye sahip olduğuna açıkça ifade

---

⁴³ F. Kinal, Belleten XX, 1956, s.355-366.

⁴⁴ M. Darga, “Eski Anadolu'da Kadın”, 1984, s.14.

⁴⁵ M. Darga, a.g.e. s.14.

etmektedir. Buna bağlı olarak da ayrılmaları halinde mallar eşit olarak bölünmektedir.⁴⁶

Asurlu tüccarların Anadolu'nun yeri kadınları ile evlendikleri bilinmektedir. Yerli erkeklerin ise Asurlu kadınlarla evlendiklerine dair bir belge henüz yoktur.⁴⁷ Fakat bunda da evlenme belgelerinin ve Asurlu kadınların sayıca az olması rol oynamaktadır.

Asurlu tüccarlar yerli kadınlarla Anadolu'daki adetlere göre evlenmektedirler.⁴⁸ Evlenirken verilen bir paradan bahsedilmemekte fakat ayrılırken iki tarafında beşer mina gümüş ödeyecekleri kaydedilmektedir.

Bugüne kadar neşredilmiş Kültepe Tabletlerinin, aile hukuku ile ilgili olanları arasında nişan konusunda yazılı bir belge ele geçmemiştir.⁴⁹ Buradan anlaşılmaktadır ki nişanlamalar aileler arasında olmaktadır. Fakat Kaniş Karumu tarafından bozulan nişana ait bir belgede M.Ö. 1900-1700 yılları arasında Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan 200 yıllık bir dönemde kaleme alınmış olan hukuki belgeler Anadolu'da adet ve geleneklerin hâlâ sürdüğünü göstermektedir.

Nişanın erkek tarafından resmi bir beyanla bozulması, erkeğin ailesi tarafından kızın ailesine verildiği düşünölebilecek nişan hediyelerini geri almak hakkından herhalde yoksun bırakmaktadır.⁵⁰ Bununla beraber Kültepe Tabletlerinde herhangi bir nişan hediyesi söz konusu edilmemiştir. Fakat kızın erkeği koca olarak kabul etmemesi durumunda, herhalde o kız, erkeğin ailesi tarafından, kızın ailesine verildiği farz edilecek nişan hediyeleri üzerindeki hakkından mahrum kalmaktadır.

---

⁴⁶ M. Darga, "Eski Anadolu'da Kadın", 1984, s.14.

⁴⁷ E. Bilgiç, AÜDTCF Dergisi IX/3, 1951, s.229.

⁴⁸ F. Kınal, Belleten XX, 1956, s.355 vd.

⁴⁹ H. Sever, Belleten LVI/217, 1992, s.670.

⁵⁰ K. Balkan, Belleten 51/200, s.423.

Evlenme ve boşanma ile doğrudan ilgili elimizde 13 tane belge dikkati çekmektedir.⁵¹ Bu evlilik hukuku vesikalarından beş tanesi evlenme diğer sekiz tanesi ise ayrılma belgesidir. Prof. Dr. Emin Bilgiç bu belgelerin açıklamasını şöyle yapmıştır: beş evlenme belgesinden bir tanesi yerli bir kadının yerli bir erkek ile, iki tanesi yerli kadınların Asurlu erkeklerle ve biri Asurlu bir kadının Asurlu bir erkek ile evlenmesine aittir. Asurlu bir kadını yerli bir erkek ile evlenmesine dair belgelerin bulunması pek beklenemez zaten ele geçmemiştir. Beşinci belgede ise çok kırık ve silik olduğundan sadece “evlendi” kelimesi okunabilmekte, evli çiftlerin adı dahi okunamamaktadır. Evlenme vesikaları sayıca ayrılma vesikalarından daha az ele geçmiş olmakla beraber evlilik hayatının ve hukukun esaslarına ait daha önemli kayıtları bulundurmaktadırlar. Evlenme ve ayrılmayı konu alan C₃ vesikasının ilgili kısımlarının tercümesi şöyledir.⁵²

“(Bay) Abarašna (bayan) Kulsia ile evlendi. Ev her ikisininindir. Fakirleşirlerse, zenginleşirlerse her ikisi için(dir) Eğer Abarašna Kulsia’yı bırakırsa evi her ikisi taksim edecekler. Öldükleri zaman evi Hištahšušar ve Beruva alacaklar denmektedir.

Bu belge, yerli bir kadının yerli bir erkek ile evliliğinden bahsetmektedir. İlk belirleyeceğimiz konular husus adları, yerli çiftin tamamen eşit haklara sahip oldukları ve ayrılma durumunda ise malların tümünü taksim edileceğidir. Evli çiftin ölümünden sonra evi alacaklarından bahsedilen Hištahšušar ve Beruva’nın bunlarla akrabalık derecesi belli değildir.

---

⁵¹ E. Bilgiç, AÜDTCF Dergisi IX/3, 1951, s.228.

⁵² E. Bilgiç, a.g.m. s.230.

Hür bir yerli kadının Asurlu tüccarla evlenmesine ait olan Hr₃ vesikası ile iki Asurlunun birbiriyle evlenmesine ait olan El₁ vesikasında ise şu ortak şart görülür: (“Bay) X (Bay) Z’nin kızı Bayan Y ile evlendi, ... başka bir zevce alamaz...

Bu vesikalarla ilgili dört önemli esası gözden kaçırmamalıyız.⁵³

1) Gerek yerliler aralarında evlendikleri zaman gerekse koca Asurlu olduğu zaman, karı kocanın tamamıyla eşit haklara sahip olduğu bir aile kurulmaktadır.

2) Hr₃ vesikasının üslubundan çocuksuz kadının boşanmasının düşünülmediği anlaşılmaktadır.

3) Hr₃ de ancak meşru zevcenin çocuğu olmadığı durumlarda ve onun izni ile başka bir kadından çocuk elde etme yoluna gidilmektedir.

4) Hr₃ vesikasında erkek çocuk doğar doğmaz bu kadının satılacağı kayıtlıdır.

Boşanma vesikalarında ise daima bir boşanma parası söz konusudur.⁵⁴ Bu vesikada bayan Talharna’nın kocasının boşanmak için gereken “şehrin yemini”ni yaptığı başka bir belgede ise erkeğin kadına boşanma parasını “şehrin prensinin huzurunda verdiği” yazılmaktadır. Gerek bu yemin kaydı gerekse boşanma parasının resmi kişilerin huzurunda verilmesi evlenmeler gibi boşanmalarında belli bir düzen dahilinde olduğunu göstermektedir. Boşanma antlaşmalarının en ilgi çeken kısmı para cezasının ayrılmak isteyen tarafa verilmesidir. Buradan Anadolu’daki evlilik kurumunda kadınlara da boşanma hakkı tanındığını çıkarmaktayız. Ayrıca kadını satın alma esasına dayanmayan bu müessese monogamdır.

⁵³ E. Bilgiç, AÜDTCF IX/3, 1951, s.232,233.

⁵⁴ F. Kinal, Belleten XX, 1956, s.359.

Boşanma vesikaları Anadolu'lu erkeklerle evli yerli kadınlara ve Asurlu tüccarlar ile evli Anadolu'lu yerli kadınlara aittir.⁵⁵ Boşanma belgelerinde ayrılma nedeni belirtilmemektedir. Boşanma yetkisi her iki tarafa da tanınmaktadır. Ayrılma halinde mal ve mülk eşit olarak bölünmektedir. Çocukların velayetini anne alabilmekte ve gerektiği zaman çocukların bakımı için bir miktar gümüşün nafaka olarak kadına, erkek tarafından ödenmesi şart koşuluyordu. Görüldüğü gibi bu tarz bir evlilik bu devirde Anadolu halkının anaerkil (matrilokal) bir aile yapısına sahip olduğunu göstermektedir.⁵⁶

Levirat tarzı evlenmeler ve kadını satın alma ile gerçekleşen evlenmeler bu çağda Anadolu'da görülmemektedir.⁵⁷ Bütün belgeler göstermektedir ki Asur Ticaret Kolonileri Çağında kadın erkekten aşağı ikinci sınıf bir yaratık olarak kabul edilmemektedir.

Ayrılma vesikalarından birbirine çok benzeyen EL₃ ve TC 111₂₁₄ vesikalarının her ikisinde de ayrılma durumu paraşul V₂ fiili ile ifade edilmektedir.⁵⁸ Bu ayrılma vesikalarında cümle şu tertiple yer almaktadır: “Bay) x ve (Bayan) y koca ve karı(dırlar), ayrıldılar.. Bundan sonra sadece EL₃ de kadına ayrılma parasının verildiği kaydedilmektedir. Yerli çiftler ayrılırken, TC III₂₁₄ de kadının nereye isterse gideceği belirtilmekte ve ayrılan eşlerin birbirlerinden talep ve iddiada bulunmayacaklarına dair esas vardır. Bu esasa uymayanların ise beşer mina gümüş vermeye mecbur oldukları belirtilmekte ve hatta öldürülecekleri bile metinlerde geçmektedir.

---

⁵⁵ M. Darga, “Eski Anadolu'da Kadın”, 1984, s.15.

⁵⁶ F. Kınal, Belleten XX, 1956, s.361.

⁵⁷ M. Darga, a.g.e. s.15.

⁵⁸ E. Bilgiç, AÜDTCF Dergisi IX/3, 1951, s.233.

Üçüncü ayrılma vesikası B₃ metninde ise ayrılma şöyle ifade edilmektedir:
“(Bay) x ve (Bayan) y zevce ve zevce(dirler), evden çıktılar.”

Dördüncü vesika olan EL₅'de “ezib” (bıraktı) ile ayrılma olayına değinilmektedir.

Kadının yerli, kocasının ise Asurlu olduğu ayrılma vesikalarında ise şartları üç belgede saymaktayız.⁵⁹ EL₆ da Talhama adında bir kadın ile kocası Asurlu Atata ayrılmaktadırlar. Çocuklar anne ve baba arasında paylaşılmaktadır. Bu vesika çocukların durumunu kısmen açıklıyorsa da ayrılmanın hukuki esasları bakımından tipik bir örnek değildir.

EL₂₇₆ vesikasıda anneye bir mina ayrılma ücreti ödendiği için çocukların babaya verileceğine dair Kaniş karumunun verdiği bir kararı içermektedir.

Üçüncü ayrılma vesikası Hr.₃₂ ise yerli esire Vala-vala Asurlu kocasının bırakmasına aittir.⁶⁰ Boşanma parası verilmekle beraber belki de kadının esire olması dolayısıyla vesikanın ifadesi kadının aleyhinedir. Kadının ayrıldıktan sonra bir iddiada bulunması halinde tek taraflı ve 10 minalık bir para cezası verilmektedir. Ayrıca baba yetiştirme parasını ödediğinde kız çocuğunu annesinden ayırıp Asur'a götürmektedir.

Aile hukukunun içerisine giren bir diğer konu ise evlatlık alma konusudur. Evlatlık alma, bugün olduğu gibi o devirlerde de Anadolu'da görülmektedir. Ailenin boşanma ile yıkılması sonucu annesiz ya da babasız kalan, her ikisini de kaybeden çocukların durumu bir sorun teşkil etmekteydi.⁶¹ Bu durum evlatlık alma müessesesi ile kısmen de olsa halledilebilirdi. Ayrıca yetişkin kimselerde evlatlık olarak

⁵⁹ E. Bilgiç, AÜDTFC Dergisi IX/3, 1951, s.235,236.

⁶⁰ E. Bilgiç, a.g.m. s.236.

⁶¹ A. Alpman, AÜDTFC Dergisi XXVIII 3, 1977, s.319.

alınmaktaydı. Evlatlık almada amaç⁶² evlatlık alan aileye veya kimseye maddi ve manevi destek sağlamak, varis tayin etmektir. Bu varis tabî ki evlat alınan kimsedir.

Elimizde bu devre ait sadece iki tane belgenin olması nedeni ile evlatlık almanın uygulamalardaki mevcut şartları üzerinde bir şey söyleyememekteyiz.⁶³ Fakat bu iki vesikaya dayanarak Eski Anadolu'da Kültepe çağında yaşayan halk arasında evlatlık alma geleneğinin var olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla da baba otoritesinin mutlak olduğu, babanın isterse oğlunu satabileceği bir aile hukukunun hüküm sürdüğünü anlamaktayız.

VI. HİTİTLERDE AİLE HUKUKU

Aile hukuku özel hukukun alanı içinde yer almaktadır. Evlenme, boşanma başta olmak üzere iç güveylik, zina, miras gibi konular aile hukuku içerisine girmektedir.

Hititlerde aile hukuku başlığı altında söz, nişan, evlenme, boşanma, zina, kız kaçırma, iç güveylik, evlatlık alma ve miras konuları sırasıyla ele alınacaktır.

A) SÖZ

Aile kurmanın ilk adımı söz ile atılmaktadır. Söz evlenecek olan iki kişinin birbirlerine verdikleri evlilik vaadi anlamına gelmektedir.

Hitit Kanunlarında yer alan söz ile ilgili maddeler şu şekildedir:⁶⁴

---

⁶² A. Alpman, AÜDTCF Dergisi XXVIII 3, 1977, s.312-320.

⁶³ A. Alpman, a.g.m. s.322.

⁶⁴ J. Friedrich, HG, 1959, s.24,25; F.Imparati, Hitit Yasaları (Le Leggi Ittite, Roma 1964). Çev. Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara 1992, s.52,53; A. Goetze, ANET, 1969, s.190; H. A. Hoffner, The Laws of The Hittites A Critical Edition (DMOA 23), Leiden 1997, s.37.

KBo VI 3

Öy II

- §28a* 5' *ták-ku DUMU.MUNUS LÚ-ni ta-ra-an-za ta-ma-i-ša-an*
pít-te-nu-[u]z-z[(i ku-uš-ša)-a(n)]
- 6' *pít-te-nu-uz-zi-ma nu ha-an-te-ez-zi-ia-aš LÚ-aš ku-it*
ku-it [pé-eš-ta]
- 7' *ta-aš-še šar-ni-ik-zi at-ta-aš-ša an-na-aš Ú-UL šar-ni-in-ká[n-zi]*
- 8' *ták-ku-ua-an at-ta-aš an-na-aš-ša ta-me-e-da-ni LÚ-ni*
pí-an-zi
- 9' *nu at-ta-aš an-na-ša šar-ni-in kán-zi ták-ku at-ta-aš-ša*
an-na-aš
- 10' *mi-im-ma-i na-an-ši-kán tu-uh-ša-an-ta*
-

Bu paragrafın tercümesi şöyledir:

- 5-6) Eğer bir kız bir adamla sözlenmişse ve bir başkası onu kaçırırsa, kaçırıldığı anda ilk adam(ona) ne veriyse
- 7) o ona tazmin eder.(Kızın) babası ve annesi tazmin etmezler.
- 8) Eğer (kızın) babası ve annesi onu başka bir adama verirlerse
- 9) o zaman (kızın) babası ve annesi tazmin ederler. Eğer (kaçırılma olayı nı) babası ve annesi
- 10) reddederse, onu ondan ayırırlar.
-

Sözlenmiş bir kızı bir başkası kaçırırsa, sözlüsü kıza o zamana kadar ne hediye verdi ise bu hediyeler muhtemelen kızı kaçırın erkek tarafından kızın sözlendiği ilk adama ödenmek zorunda olduğu, kızın anne ve babasının herhangi bir ödeme yapmadıkları anlaşılmaktadır. Ancak kızın anne ve babası kızlarını ilk sözlüsünden ayırarak başka bir adama verdikleri takdirde kızın anne ve babası kızlarına getirilen hediyeleri ödemek zorundadırlar. Kızın anne ve babası bu ödemeyi yapmayı kabul etmedikleri takdirde ise kız verdikleri kişiden ayrılmak zorundadır.

Hitit aile hukukunda bir kız bir adama söz verdiği zaman tam anlamıyla söz kesilmeden önce damadın müstakbel karısına ya da onun ailesine bir hediye verdiği anlaşılmaktadır. Resmen söz kesildiğinde ise sözlüsü gelinin ailesine muhtemelen çok daha değerli bir hediye olan kuşata-‘yı⁶⁵ başlık bedeli olarak vermektedir. Kız ise ivaru’yu⁶⁶ da beraberinde getirmektedir.⁶⁷

B) NİŞAN

Hititlerde birçok toplumda olduğu gibi evlilik öncesi bir nişan söz konusuydu.

Hitit kanunlarında nişan şöyle geçmektedir.⁶⁸

KBo VI 3 (67a)

Öy. II

§ 29* 11’ *ták-ku DUMU.MUNUS-aš LÚ-ni ha-me-in-kán-za*

nu-uš-ši ku-ú-ša-ta píd-da-iz-zi

⁶⁵ kuşata- için Bkz. J. Friedrich, HW, 1952, s.120 “Brautpreis”.

⁶⁶ iuaru- için Bkz. J. Friedrich, HW, 1952, s.94 “Gabe Feldanteil, den der vater bei Lebzeitendem Sohne Zur Bewir tschaftung überlößt”, Mitgift.

⁶⁷ A. M. Darga, “Eski Anadolu’da Kadın”, 1984, s.64.

⁶⁸ B. Dinçol, Eski Önasya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza, İstanbul 2003; A. M Darga, a.g.e. s.64.

12' *ap-pí-iz-zi-na-at at-ta-aš an-na-aš hu-ul-la-an-zi*

na-an-kán LÚ-ni

13' *tuh-ša-an-zi ku-ú-ša-ta-ma II-ŠU šar-ni-in-kán-zi*

Tercümesi:

- 11) Eğer bir kız çocuğu bir adama bağlanmışsa (nişanlanmışsa) ve ona başlık parası öderse,
- 12) sonradan babası ve annesi karşı çıkarlarsa ve onu adamdan
- 13) ayırırlarsa başlık parasını ise iki kat tazmin ederler.

Nişanlanmış ve başlık parası ödenmiş bir kızın annesi ve babası nişandan vazgeçerlerse ve kızı nişanlısından ayırırlarsa, erkeğin verdiği başlık parasını iki misli olarak ödemek zorundadırlar.

Kelime anlamı üzerinde duracak olursak Hititçe çivi yazılı metinlerde “hamenk-, hamank-, hamink-”⁶⁹ sözcükleri “bağlanmak” fiilinin karşılığıdır. Metnimizde hamenkant-, (haminkant-, hamenkant-) “-nt formu” ile partisip yapılmış ve partisipin Sg.Nom.Akkn. hali olan “hamenkanza” (bağlanmış yani nişanlanmış) olarak geçmektedir.⁷⁰

---

⁶⁹ hamenk- için Bkz. J. Friedrich, HW (1952), s.49 “binden, verbinden”.

⁷⁰ Bkz. KBo VI 3, II 11.

C) EVLİLİK

Hititlerde aile yapısının babaerkil bir düzene dayandığı bilinmektedir.⁷¹ Aile başkanı olan erkek, karısı ve çocukları üzerinde egemendir.⁷² Kadının sahiplenilebilecek bir mal olarak görülmesi bütün Ön Asya toplumlarında olduğu gibi Hitit ülkesinde de geçerli idi.

Evlilik, mal bağıışı ya da transferi gibi hayati meseleleri gündeme getirmekte ve resmi evlilikler iki taraf arasında yapılan iş antlaşmalarına çok benzemektedir.⁷³ Her iki tarafın hak ve yükümlülüklerini belirleyen bir çok madde bulunmaktadır.

KBo VI 3

Öy.I

§ 27* 75 [(*ták-ku LÚ-aš DAM-ŠU da-a-i na*)-*an A-NA É-ŠU*] *pé-e-hu-*
[(*te-ez-zi*)]

Öy.II

1 *i-ua-ru-uš-še-et-az an-da pé-e-da-a-i*

Tercüme:

75) Eğer bir adam karısını alırsa ve [onu evine getirirse

1) çeyizini(de) götürür.

Gelinin kendisine babası tarafından çeyiz hediye edilmekte ve bu çeyiz evlilik yaşamı boyunca kendisinde kalmaktadır.

⁷¹ A. M. Darga, "Eski Anadolu'da Kadın", 1984, s.64; A. M. Dinçol, Hititler, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I, Görsel Yayınları, İstanbul 1982, s.75.

⁷² A. M. Dinçol, a.g.m. s.75.

⁷³ T. Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Ankara 2003, s.135.

Hitit Toplumunda Uygulanan Evlilik Türleri

a) Erkek köle – hür kadın evliliği:⁷⁴

KBo VI 3

Öy.II

- § 34* 23 *ták-ku ARAD-iš A-NA MUNUS^{TIM} ku-ú-ša-ta píd-da-a-iz-zi*
na-an-za
- 24 *A-NA DAM-ŠU da-a-i na-an-kán pa-ra-a Ú-UL ku-iš-ki tar-na-i*

Tercümesi:

- 23) Eğer bir erkek köle, bir kadının başlık parasını öderse ve onu kendisi için
- 24) eş olarak alırsa onu (kadını) hiç kimse dışarı çıkarmaz.

Hür insanlar arasında evlilikten önce söz kesme, nişanlılık (Hititçe karşılığı hamenkanza) devresi bulunmaktadır. Bu durumda erkek kuşata öder, kız ivaru getirir. Hür kadın tipini kraliçeler temsil etmektedir.⁷⁵ Halk tipi kadının tanınmasında ise ataerkil bir düzene dayanan kanunların etkili olduğunu bilmekteyiz.

Hür kadını temsil eden kraliçeler gerek mabedlerdeki dini törenlerde gerekse saraydaki resmi davetlerde daima hazır bulunmaktadırlar. Çok önemli bayramlarda

---

⁷⁴ J. Friedrich, Die Hethitischen Gesetze, Leiden 1959, s.26; F. Imparati, Hitit Yasaları (Le Leggi Ittite, Roma 1964). Çev. Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara 1992, s.56,57; H. A. Hoffner, The Laws of The Hittites A Critical Edition (DMOA 23), Leiden 1997, s.42.

⁷⁵ F. Kinal, Belleten XX, 1956, s.355-366.

bile kral ve kraliçeye tamamen eşit muamele yapılmaktadır. Bazı bayramlara ise yalnız kraliçeler katılmaktadır. Çoğunlukla kraliçelere “şakuvaşşar” denilmekte fakat hüküm sürmekte olan kralın meşru eşine “Tavananna” denilmektedir. Kocasını ölen tavanannalar unvanlarını oğulları zamanında da muhafaza etmektedirler. Yeni kralın eşi ancak kayınvalidesinin ölümünden sonra bu unvanı almaktadır.

Halk tipi kadını tanımak için ise yalnız Hitit kanunlarından yararlanılmaktadır. 198. paragrafta karısını başka bir erkekle yakalayan koca karısını ve adamı hayatta bırakabilir yada “ölsünler” de diyebilir. O zaman buna kral karar verir.

Kuşatayı gelinin ailesine devretmek evliliğe gayri resmi birlikteliklerde olmayan bir konum kazandırmaktadır.⁷⁶ Bu özellikle köle-özgür evliliklerinde önem verilen bir konudur. Bu tür evlilikler yasal olarak onaylanmakta ve tarafların sonraki konumlarının sorununu doğurmaktadır.

b) Levirat:

Levirat bir kadının kocasının ölmesi durumunda o kadının, kocasının erkek kardeşiyle ,babasıyla veya diğer akrabaları ile evlendirilmesidir.

Hitit kanunlarında Levirat evlilik şekli geçmektedir.⁷⁷

---

⁷⁶ T. Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Ankara 2003, s.136, 137.

⁷⁷ J. Friedrich, Die Hethitischen Gesetze Leiden 1959, s.26; H. A. Hoffner, The Laws of The Hittites A Critical Edition (DMOA 23), Leiden 1997, s.152; F. Imparati, Hitit Yasaları (Le Leggi Ittite, Roma 1964). Çev. Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara 1992, s.177.

KBo VI 26 II

- § 193 40 *ták-ku LÚ-iš MUNUS-an har-zi ta LÚ-iš a-ki DAM-ZU*
- Fr. 79* 41 *ŠE [Š-Š]U da-a-i ta-an A-BU-ŠU da-a-i*
- 42 *m[(a-a-a)]n ta[(-a-a)]n A-BU-ŠU-ia a-ki MUNUS-na-an-na*
ku-in har-ta
- 43 *[DUMU]. ŠEŠ-ŠU da-a-i Ú-UL ha-ra-tar*

Tercüme:

- 40) Eğer bir adam (karısı olarak) bir kadına sahipse ve adam ölürse, karısını
- 41) onun (kocanın) erkek kardeşi alır, (o da ölürse) onu babası alır.
- 42) Eğer sonra onun babası da ölürse,(karısı olarak) sahip olduğu kadını
- 43) onun erkek kardeşinin oğlu alır, cezaya değer bir eylem değil(dir).

Kanunlarda bir kadının kocası öldükten sonra, dul kalan kadın kayınbiraderi, kayınpederi ya da ölen kocasının akrabaları ile evlendirilmesi⁷⁸, ilk bakışta kadın, erkeğin mülkiyeti olarak gören erkek egemen bir sistem izlenimi verse de bu gelenek bir bakıma kocanın ailesi tarafından dul kadına sağlanan bir yaşlılık güvencesi olarak görülmektedir ve kural olarak da çocuksuz kadınlara tanınan bir olanaktı.

---

⁷⁸ B. Brandau-H. Schickert, Hititler, Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu, Ankara 2003, s.91.

c) Anayerli (matrilocal) Evlilikler

Anayerli evlilikler Hitit toplumunda az da olsa görülmektedir. Kanunların 36. maddesine⁷⁹ göre, bir erkek köle, başlık bedelini kendisi ödeyerek özgür bir adamı aileye damat olarak alırsa kimse damadın toplumsal konumunu değiştiremez. Bu madde kuşatanın, özgür adamın konumunu korumak için verildiğini göstermektedir. Evlenerek maddi açıdan durumu iyi olan bir köle aileye, damat olarak girmeye ikna edilen özgür kişi parası olmayan birisi olabilirdi. Kuşatayı ödeyememek durumunda kalmaktaydı. Bundan dolayıdır ki süreç tersine dönerek yani gelinin babasının kuşatayı ödemesi şartı ile evlilik yasalar tarafından onaylanmaktadır.

Hitit toplumundaki evlilikler genelde babayerli olsa da anayerli evliliklerin tamamen tuhaf karşılanmadığı hepsinde olmasa da çoğu durumda bu evliliklerin iki tarafında yararına olacak biçimde pratik nedenlerle yapıldığı görülmektedir.

d) Anlaşmalı Evlilikler

Hitit dünyasında evlilikler büyük çoğunlukla tarafların duygularına bakılmaksızın ya da çok az önemsenerek yapılmaktadır.⁸⁰ En üst düzeyde, kralın kızları, siyasi nedenlerden dolayı yasal yöneticilere ya da yabancı krallara veya oğullarına gelin gitmektedir. Bu kuşkusuz çağlar boyunca monarşi toplumlarındaki birçok prensesin kaderiydi.

Kral III. Hattuşili'nin kızının firavun II. Ramses'le evlenmesinden önce kapsamlı görüşmeler ve hazırlıklar yapılmakta ve prensesin Mısır'a ulaşmasından sonra kutlamalar yapılmaktadır. Ancak daha sonra genç gelinin yeni ülkesinde, yabancı ve dilini bilmediği bir ortamda çok zorluklar çektiği düşünülmektedir. Genç

⁷⁹ T. Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Ankara 2003, s.138.

⁸⁰ T. Bryce, a.g.e. s.141.

gelinin Ramses'in esas karısı olarak tanınmasına dair evlilik öncesi antlaşmalar yapılmış olsa da firavunun haremde belirsiz bir yaşama başlamış olduğu bilinmektedir.

2) Evlilikte cinsellikle ilgili konular

Hitit yasalarında cinsellikle ilgili konular ve aile içi enseste dair maddelerde yer almaktadır.⁸¹

KBo VI 3

§ 189 26 [(*ták-ku* LÚ)-*i*]š *a-pí-e-e* [(*I-pá*)]*t an-na-ša-aš kat-ta*

Fr. 75* *ua-aš-ta-i*

27 *hu-u-u[r-k]í-il ták-ku L[(Ú)-i]š DUMU.MUNUS-aš
kat-ta ua-as-ta-i*

28 *hu [-u-u]r-ki-il ták-ku LÚ-[i]š IBILA-aš kat-ta
ua-aš-ta-i hu-u-ur-ki-il*

---

§ 190

Fr.76* 30 *ták-ku LÚ-aš^{MUNUS} an-na-ua -an!-na!-aš-ša
kat-ta ua-aš-ta-i*

31 *Ú-UL ha-ra-tar ták-ku ad-d[(a-)]aš-ši-iš-ša TI-an-za*

---

⁸¹ J. Friedrich, Die Hethitischen Gesetze, Leiden 1959, s.82, 83; H. A. Hoffner, The Laws of The Hittites A Critical Edition (DMOA 23), Leiden 1997, s.149-153; F. Imparati, Hitit Yasaları (Le Leggi Ittite Roma 1964). Çev. Erendiz Özbayoglu, Italyan Kültür Heyeti, Ankara 1992, s.174, 175.

-
- § 191. 32 *ták-ku LÚ EL-LUM a-r [a-u-u]a' [-an-ni-u]š*
- Fr. 77* *an-na-ne-ku-uš*
- 33 *an-na-aš-ma-an-na ú-en-zi ka-a-aš ta-ki-ia ud-ne-e*
- 34 *ka-a-aš-ša ta-ki-ia ud-ne-e-ia Ú-UL ha-ra [(-tar)]*
- 35 *ták-ku II -el pí-di nu ša'-ak-ki hur-ki-il*
- 36 *[Ú-UL ha-ra-tar]*
-
- § 194. 44 *ták-ku LÚ EL-LAM GEME^{HLA}-uš an-na-ni-ku-uš*
- Fr. 80* *an-na-aš-ma-an-na*
- 45 *ú-en-zi Ú-UL ha-ra-tar ták-ku a-ra-u-ua-an-ni-in*
- 46 *AT-HU-U-TIM še-eš-kán-zi Ú-UL ha-ra-tar*
- 47 *ták-ku GÉME- aš na-aš-ma^{MUNUS} KAR.KÍD –aš kat-ta*
ad-da-aš
- 48 *Û DUMU-ŠU še-eš-kán-zi Ú-UL ha-ra-tar*
-

Tercümesi:

- 26) Eğer bir adam, kendi annesiyle suç işlerse
- 27) lanet edilecek bir eylem(dir). Eğer bir adam kızıyla suç işlerse
- 28) lanet edilecek bir eylem(dir). Eğer bir adam oğluyla suç işlerse, lanet edilecek bir eylem(dir).
-

- 30) Eğer bir adam üvey annesiyle günah işlerse
- 31) cezaya değer bir eylem değildir, ama eğer babası hayatta ise lanet edilecek bir eylem(dir).
-

- 32) Eğer öz[gür] bir adam özgür fahişelere(?)
- 33) ve onların annelerine cinsel olarak sahip olursa bu bir ülkede
- 34) ve onlar başka bir ülkede, cezaya değer bir eylem değil(dir).
- 35) Eğer her ikisinin yerinde (bu olursa) ve (o) bunu biliyorsa, lanet edilecek bir eylem(dir).
- 36) Cezaya değer bir eylem değil(dir).
-

- 44) Eğer özgür bir adam..... köle fahişelere ^(?) ve onların annelerine
- 45) cinsel olarak sahip olursa, cezaya değer bir eylem değil(dir). Eğer özgür bir (kadın)la
- 46) bazı erkek kardeşler yatarlarsa, cezaya değer bir eylem değildir.

- 47) Eğer bir kadın köleyle ya da bir fahişeyle bir baba
- 48) ve onun oğlu yatarlarsa cezaya değer bir eylem değildir.

Metinlerde, Hititlerde tabu olan kardeşler arası evlilik konusuna hiç değinilememektedir. Buna karşılık korkunç olarak nitelenen başka durumlara yer verilmektedir. Baldız, kayınvalide, yenge ve üvey annesiyle ilişkide bulunmak bu kişiler evli olduğu süre tamamen yasaklanmaktadır. Kişilerin eşlerinin ölmesi durumunda ise çok olağan olmasa da bu tür evlilikler yasal olmaktadır.

İki kardeşin ya da baba oğlun ayın özgür ya da köle kadınlarla ilişkiye geçmesi suç sayılmamaktadır.⁸² Evlilik dışı ya da evlilik öncesi cinsel ilişki de yüz kızartıcı bir durum değildir. Fahişeler özellikle tapınak fahişeleri belli bir özelliğe sahiptir. Ayrıca anneye, öz ya da üvey kızla ve öz oğulla ilişkiye girmek yasaktır. Eşcinsel ilişkiden ise söz edilmemektedir.

Hititçe çivi yazılı metinlerde karşımıza çıkan Azzi-Hayaşa'lı Hukkana⁸³ ile yapılan antlaşma metnine değinmek istiyorum:

---

⁸² B. Brandau-H. Schickert, Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu, Ankara 2003, s.147.

⁸³ J. Friedrich, SV II, 1930, s.106 vd.

KBo V 3

- 1 [U]M-MA ^DUTU^{ŠI} ^mŠu-up-pí-lu-li-u-ma LUGAL KUR ^{URU}Ha-at-ti
- 2 ka-a-ša tu-uk ^mHu-uq-qa-na-a-an ap-pí-iz-zi-in UR.S[AG]-an
- 3 ša-ra-a da-a-ah-hu-un nu-ut-ta SIG₅-in i-ia-nu-un
- 4 nu-ut-ták-kán ^{URU}Ha-at-tu-ši A-NA LÚ ^{MEŠ} ^{URU}Ha-ia-ša-ia
aš-šu-li iš-tar-na
- 5 te-ek-ku-uš-ša-nu-nu-un nu-ut-ta am-me-el
- [NI]N-IA AŠ-ŠUM DAḂAM-UT-TIM AD-DIN

Tercümesi ise şöyledir:

- 1) Hatti memleketi kralı majeste Šuppiluliuma şöyle (der):
- 2) İşte ikinci sınıf kahraman olan sen Hukkana'yı
- 3) yücelttim (yükselttim) Sana iyilik yaptım (seni asil yaptım)
- 4) ve seni Hattuša'da Hayaşalılar arasında da iyilikle
- 5) tanıttım ve sana kızkardeşimi zevceliğe verdim.

Doğu Anadolu'da olduğu belirlenen beyliklerden Azzi-Hayaşa ile Hitit Kralı I. Šuppiluliuma arasında atfedilen bu antlaşma metninin iki dublikatı elimizde bulunmaktadır.⁸⁴ Bu antlaşma metni Hitit toplumu ile diğer toplumların özellikle doğuda yaşamış olan bazı toplumların sosyal yapısını karşılaştırma imkanı

---

⁸⁴ J. Friedrich, SV II, 1930, s.103 vd.

vermektedir. Yapılan bu antlaşmanın pekişmesini sağlamak için Šuppiluliuma Hayaşa'lı Hukkana'ya kız kardeşini vermiş ancak antlaşma metninde iki ülke arasındaki gelenek ve göreneklerin ayrı olduğu dolayısıyla kız kardeşinin haklarının korunması için bazı şartlar ileri sürmüştür. Buna şöyle bir örnek verebiliriz:

“Karının kız kardeşi ya da bir başka kadın akrabası sana gelirse ona yiyecek, içecek ver! Yiyiniz, içiniz ve neşeleniniz. Ama onunla cinsel ilişkiye girmeye kalkışma. Buna izin verilemez ve bunun cezası ölümdür.”

Bu sözlerle Hukkana uyarılmaktadır ve anlaşmaya, düşmanın ihanetini haber vermek, tutsakları geri vermek gibi yükümlülüklerde getirilmektedir.

Görüldüğü gibi Hukkana ile bir antlaşma yapılmış, I Šuppiluliuma ona antlaşmanın sağlam temellere oturması için kız kardeşini eş olarak vermiştir.

Bu antlaşmada bu evlilik ile Azzi-Hayaşa ve Hitit devleti arasında dostane ilişkilerin gelişmesi amaçlanmaktaydı. I. Šuppiluliuma Hukkana'ya iyilik yaptığından, ona saygınlık kazandırdığından bahsetmekte ve metnin devamında isteklerini belirtmektedir:

ay.III

25' *nam-ma-[a]t-t-ta^DUTU^{ŠU} [k]u-in ku-u-un NIN-IA*

A-NA DAM-U[T-TI-K]A AD-DIN

26' *nu-uš-š[i] NIN^{MEŠ}-ŠU ŠA MAŠ-ŠU ŠA NUMUN-ŠU*

me-iq-qa e-eš a-ša-an-zi

27' *[nu[?] ap]-pa-at-ta-at a-pí-e-ia zi-ga-aš-ma-aš-za*

NIN-Z[U ku]-it har-ši

- 28' A-NA [K]UR ^{URU}Ha-at-ti-ma-kán ša-a-ak-la-iš du-u[g-ga-]ri
- 29' ŠEŠ-Š[U] NIN-ZU ^{MUNUS}a-a-an-ni-in-ni-ia-mi-in Ú-UL
d[(a-a)]-i
- 30' Ú-UL a-a-ra ku-iš-ma-at i-e-zi a-pí-ni-iš [-šu-ua
-an-na<ut->tar
- 31' na-aš ^{URU}Ha-at-tu-ši Ú-UL hu-u-iš-šu-u-iz-zi a-ki-pa
[nu-uš-š]a-an
- 32' šu-me-in-za-an KUR-e dam-pu-u-pí ku-it an-da-at
za[.....] an-ša
- 33' ŠEŠ-ŠU-za NIN-ŠU ^{MUNUS}a-a-an-ni-in-ni-ia-mi-in
da-aš-k[án-zi]
- 34' ^{URU}Ha-at-tu-ši-ma-at Ú[(-UL a)]-a-ra

Tercümesi ise şu şekildedir:

- 25' Ayrıca ben majeste sana zevceliğe verdiğim bu kız kardeşimin
- 26' akrabasından ve soyundan kızkardeşleri çoktur.
- 27' (ve onların kızkardeşiyle) evli olduğundan onlarıda bizzat sen kızkardeş olarak kazandın.
- 28' Hatti memleketinde ise bir kural (çok) önemli görülmektedir.
- 29' Erkek kardeş (kendisi) kız kardeşini kuzenini alamaz.

- 30' o doğru (bir şey) değildir. Kim onu yaparsa böyle bir meseleden (dolayı)
- 31' O Hattuşa'da yaşayamaz. O sonradan öldürülür.
- 32' Memleketiniz cahil olduğundan orada (böyle bir şey)
- 33' erkek kardeş bizzat kendi kız kardeşini (ve) kuzenini sürekli olarak alıyorlar.
- 34' Hattuşa'da ise bu doğru bir şey değildir.

Görüldüğü gibi Şuppiluliuma ülkesinde rahat vermeyen Azzi-Hayaşa'yı yola getirmek için eşit güce sahip yerel prensler tarafından yönetilen bu ülkedeki prenslerden birisini önder olarak yetiştirmekte ve daha sonrada ona kız kardeşini eş olarak vermektedir.⁸⁵ Azzi-Hayaşa prenslerinden Hukkana'yı kardeşi ile evlendirmektedir. Bu antlaşma ile iplerin kimin elinde olduğunu da açıkça görmekteyiz. Çünkü alışılmış (özellikle askeri) yükümlülüklerin yanı sıra Hukkana'nın cinsel yaşamını düzenleyen hükümler de içermekteydi.

D) BOŞANMA

Hitit toplumunda ve dolayısıyla Hitit ailesinde boşanma vardı. Halk arasında ve soylular sınıfında boşanan kişilerin haklarını kanunlar belirlerdi. Boşanmalar hür insanlarla esirler arasında da olabilmekteydi.⁸⁶

---

⁸⁵ B. Brandau-H. Schickert, *Hititler, Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, Ankara 2003, s.154.

⁸⁶ J. Friedrich, *Die Hethitischen Gesetze*, Leiden 1959, s.26,27; H. A. Hoffner, *The Laws of The Hittites A Critical Edition (DMOA 23)*, Leiden 1997, s.40-42; F. Imparati, *Hitit Yasaları (Le Leggi Ittite 1964)*. Çev. Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara 1992, s.54,55.

a) Özgür adam – köle kadın:

KBo VI 3

- § 31* 16 *ták-ku LÚ-aš EL-LUM GÉME-aš-ša ši?-e-li-eš*
na-at an-da a-ra-an-zi
- 17 *na-an-za A-NA DAM-ŠU da-a-i nu-za É-ir*
Û DUMU^{MEŠ} i-en-zi
- 18 *ap-pí-iz-zi-an-na-at-kán na-aš-šu i-da-a-la-u-e-eš-ša-an-zi*
- 19 *na-aš-ma-at-kán har-pa-an-ta-ri nu-za*
É-ir ták-ša-an šar-ra-an-zi
- 20 *DUMU^{MEŠ}-az LÚ-aš da-a-i IDUMU^{AM} MUNUS-za da-a-i*
-

Tercümesi:

- 16 Eğer özgür bir adam ve köle bir kadın aşık (iseler) ve bunlar birlikte bulunuyorlarsa (yaşıyorlarsa)
- 17) ve onu kendisi için karısı olarak alırsa ve kendisi için bir ev ve çocuk(lar) yaparlarsa (olursa)
- 18) ve sonradan onlar ya anlayamazlarsa
- 19) ya da ayrılırlarsa ve evi (aileyi) bölüşürler:
- 20) adam çocuklardan (bir kısmını) alır, kadın kendisi için bir çocuk alır.
-

b) Erkek köle – özgür kadın:

§ 32* 21 *ták-ku-za ARAD-iš MUNUS-an D[AM-i]n da-a-i*

DI-IN-ŠU-NU QA-TAM-MA-pát

Tercümesi:

21) Eğer bir erkek köle bir kadını karısı olarak alırsa, hukuk kuralı onlar için aynı şekildedir.

---

c) Erkek köle – köle kadın:

§ 33* 22 *ták-ku-za ARAD-iš GÉME da-a-i DI-IN-ŠU-NU*

QA-TAM-MA- pát

Tercümesi:

22) Eğer bir erkek köle bir kadın köleyi alırsa hukuk kuralı onlar için aynı şekildedir.

Yasalarda boşanma ile ilgili maddelerin bir kısım okunamamaktadır.⁸⁷ Ancak boşanmaların hiç sorun yaratmadığını bilmekteyiz. Her iki tarafta boşanma

---

⁸⁷ B. Brandau-H. Schickert, Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmp. Ankara 2003, s.148; T. Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Ankara 2003, s.145.

işlemlerini başlatabilmektedirler. Metinlerde “kadın kocayı reddederse” ve “erkek kadını kovarsa” ifadeleri de yer almaktadır.⁸⁸

31. maddeye göre de eşten soğumak ya da başka birini bulmak boşanma için yeterli neden sayılmaktaydı. Bu olayda bozulan birliktelik köle ve özgür insanlar arasındadır yani karma evliliklerde geçerlidir,⁸⁹ basit bir ortakyaşarlığa dayanmaktadır.

Gerek kuşata tipi evlilik gerekse basit bir ortakyaşarlığa dayanan bir evlilik olsun, yasalar birlikteliğin türüne bakılmaksızın uygulanmaktaydı. Resmi evliliklerin bozulmasında kadının çeyiz olarak yanında getirdikleri için özel maddelerin konulmuş olması ve kuşatanın da göz önünde bulundurulması mümkün olsa da malların eşit olarak paylaşılması kaçınılmazdı.

Ara sıra toplumun en üst düzeyinde de boşanmalar görülmektedir.⁹⁰ Krallığın son yıllarında Hitit prensesi Ehli-Nikkal’in Ugarit kralı Ammurapi tarafından boşanması buna bir örnektir. Bu olayda boşanma antlaşması Kargamış’taki kral naibi Talmi-Teşub tarafından karara bağlanmıştır. Boşanmanın nedeni bilinmemektedir. Dönemin bilinen en kötü boşanmalarından biri Ugarit kralı Ammistamru’nun Amurru kralı Benteşina’nın kızından boşanmasıdır. Her iki kralda Hitit kralının vasalidir ve iki vasal devlet arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi için yapılan evlilik kesinlikle aksi sonuç vermiştir.

---

⁸⁸ B.Brandau-H.Schickert, Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu, Ankara 2003, s.148.

⁸⁹ T.Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Ankara 2003, s.145.

⁹⁰ T. Bryce, a.g.e. s.145.

E) ZİNA

Evlilikten önce söziün çignenmesi konusunda nispeten yumuşak önlemler içeren Hitit hukuku evlilik sonrası sadakatsizliğe daha sert yaklaşmaktadır.⁹¹ Bunu çivi yazılı metinlerde açıkça görmekteyiz.⁹²

KBo VI 3

§ 195A 49 *ták-ku LÚ-aš MA-HAR DAM ŠEŠ-ŠU še-eš-ki-iz-zi*

Fr.81* *ŠEŠ-ŠU-ma*

50 *hu-u-iš-ua-an-za hu-u-ur-ki-il ták-ku LÚ-aš*

51 ^{MUNUS}*a-ra-u-ua-an-ni-in har-zi ta DUMU.MUNUS-ši-ia ša-li-ga*

52 *hu-u-ur-ki-il ták-ku DUMU.MUNUS-ZA har-zi ta an-ni-iš-ši-a[?]*

53 *na-aš-ma NIN-iš-ši ša-li-i-ga hu-u-ur-ke-el*

Tercümesi:

- 49) Eğer bir adam erkek kardeşinin karısı ile yatarsa ama onun erkek kardeşi
- 50) hayatta (ise) lanet edilecek bir eylem(dir). Eğer bir adam
- 51) özgür bir kadına (karısı olarak) sahipse ve onun (kadının) kızıyla da cinsel ilişki varsa

---

⁹¹ T.Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Ankara 2003, s.143.

⁹² J. Friedrich, Die Hethitischen Gesetze, Leiden 1959, s.84,85; F. Imparati, Hitit Yasaları (Le Leggi Ittite 1964). Çev. Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara 1992, s.178, 179; H. A. Hoffner, The Laws of The Hittites A Critical Edition (DMOA 23), Leiden 1997, s.153.

- 52) lanet edilecek bir eylemdir. Eğer (bir adam) onun (kadının) kızına (karısı olarak) sahipse ve onun annesiyle
- 53) ya da onun kız kardeşiyle cinsel ilişkisi varsa utanılacak bir eylemdir.

Zina konusu ile ilgili maddeler şöyle devam etmektedir:⁹³

KBo VI 3

Öy.IV

- § 197. 6 *ták-ku LÚ-ař MUNUS-an HUR.SAG-i e-ep-zi LÚ-na-ař*
- Fr. 83* *ua-ař-túl na-ař a-ki*
- 7 *ták-ku É-ri-ma e-ep-zi MUNUS-na-ař ua-ař-ta-iş MUNUS-za*
- 8 *a-ki ták-ku-uř LÚ-iş ú-e-mi-ia -zi*
- 9 *tu-uř ku-en-zi ha-ra-a-tar-ře-it*
-
- § 198. 10 *ták-ku-uř A-NA KÁ E.[G]AL ú-ua-te-iz-zi nu te-iz-zi*
- Fr.84* 11 *DAM^{TI} le-e a-ki n[(u)] DAM-ZU hu-iş-nu-i*
- 12 *^{LÚ}pu-pu-un-na hu-iş-n[u]-zi ta SAG.DU-ZU*
- 13 *ua-ař-ři-e-iz-zi ták-ku [t]e-ez-zi 2-pát ak-kán-du*

---

⁹³ J. Friedrich Die Hethitischen Gesetze, Leiden 1959, s.86,87; F. Imparati, Hitit Yasaları (Le Leggi Ittite, Roma 1964). Çev. Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara 1992, s.180,181; H. A. Hoffner, The Laws of The Hittites A Critical Edition (DMOA 23), Leiden 1997, s.156; C. Karasu, “Çivi Yazılı Belgelere Göre Eski Anadolu Kadını Hakkında Bazı Gözlemler”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 15/3, Adana 2006, s.52; C. Saporetti, Fs. Pugliese Carratelli, 1998, s.237,238.

---

14 *ta hu-ur-ki-in(!) ha-l[i]-en-zi ku-en-zi-uš*

15 LUGAL-uš *hu-u-iš-nu-zi-ia-aš* LUGAL-uš

Tercümesi şu şekildedir:

- 6) Eğer bir adam bir kadını dağda tutarsa suç adamın(dır) ve o ölür.
- 7) Eğer (kadını) evde tutarsa, suç kadının(dır) ve kadın
- 8) ölür. Eğer onları adam (kocası) bulursa,
- 9) ve onları öldürürse onun eyleminin cezası yok(tur).

---

10) Eğer onları sarayın kapısına götürürse ve (şöyle) derse;

11) “kadınım ölmesin”, (böylece) karısını hayatta bırakır.

12) ve zina yapan adamı (da) hayatta bırakır ve onun (adamın)⁹⁴ başını

13) örter.Eğer (şöyle) derse “her ikisi(de) ölsünler!”

---

14) ve tekerleğe diz çökerler.⁹⁵

15) onları kral (ister) öldürür, onları kral (ister) yaşatır.

---

⁹⁴ M. Tsevat, JCS 27,1975, s.235-240;H. A. Hoffner, The Laws of The Hittites A Critical Edition (DMOA 23), Leiden 1997, s.156;C. Karasu, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 15/3, Adana 2006, s.52 : “ve onun (karısının) başını örte(bili)r”.

⁹⁵ Bkz. C. Karasu, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15/3 Adana 2006, s.52: “ve (kralın) mahkemesini uygun bulsunlar / kabullensinler”.

Hitit kanunlarında kadının gönüllü mü olduğu yoksa tecavüze mi uğradığı konusu geniş yer almaktadır. Kanun maddeleri de zina konusunda kadına karşı çok serttir.⁹⁶ Zina yapan kadının cezası ölümdür. Ancak bu durumun ortamı çok önemlidir. Eğer kadın dağda bir erkeğe yakalanırsa bu kadının değil, erkeğin suçudur ve cezası ölümdür. Böyle bir durumda kadının yalnız ve kendini savunamaz olması, ıssız yerde kimseyi yardıma çağıramayacağı öngörülerek ceza erkeğe verilmektedir. Fakat bu durum evde olursa suç kadına yüklenmektedir, kadın öldürülecektir. Eğer kocası zina yapan çifti bulursa ve onları öldürürse, kocaya ceza verilmemektedir.

197. madde bu konuda çeşitli varsayımlar öne sürmektedir.⁹⁷

- 1) Adamın ölmesi. Kadın suçlu değildir.
- 2) Kadının ölmesi. Adam suçlu değildir.
- 3) Her ikisinin de ölmesi, ikisi de muhtemelen suçludur.

Koca öfkesi geçipte aşıkları öylece bırakmış olsa da yine de kralın mahkemesinde yasal tazminat isteyebilmektedir.⁹⁸ Ancak artık adaleti kendi elleriyle sağlama imkanı yoktur. Mahkemede çoğu kez bu yolu tercih etmektedir. Kocanın karısının aşığıyla tazminat karşılığı bir anlaşmaya varması da mümkün olmaktadır. Ancak koca kanunlardaki en yüksek cezayı isterse mahkemeye gitmek zorundadır. Bu durumda bile karısı için değil aşığın için ölüm cezası isteyebilmektedir. Bu, ölüm cezası talebiyle mahkeme önüne getirilen bu tür davaların sayısını azaltmaya yönelik bir eylem olabilirdi.

---

⁹⁶ A. M. Darga, "Eski Anadolu'da Kadın", 1984, s.66.

⁹⁷ C. Saporetti, Fs. Pugliese Carratelli, 1998, s.237,238.

⁹⁸ T.Bryce, a.g.e. s.144.

F) KIZ KAÇIRMA

Hititlerde kız kaçırma olaylarının suç sayıldığı kanunlarda mevcut olan maddelerden anlaşılmaktadır.⁹⁹ Bu maddeler şöyle sıralanmaktadır.¹⁰⁰

KBo VI 3

§ 28a Daha önce transkripsiyon ve tercümesi verildiği için¹⁰¹ burada sadece yorum yapıyoruz. Sözenmiş bir kızı başka bir adam kaçırırsa, önceki adamın verdiklerini tazmin eder. Baba ve anne tazmin etmezler. Ancak baba ve anne kızı başkasına verirlerse, onlar tazmin ederler. Kabul etmezlerse kız o verdikleri adamdan ayrılır.

§ 35* 25 *ták-ku MUNUS-an EL-LUM^{LÚ} AGRIG na-aš-ma^{LÚ} SIPA*

pí[t-t]e-[nu-z]i

26 *ku-ú-ša-ta-aš-ši Ú-UL pí-d-a-a-iz-zi na-aš I[-NA M]U.*

3.[KAM GÉM]E[?]-aš[?] ša-re-eš-zi

Tercümesi şöyledir:

25) Eğer özgür bir kadını bir yönetici ya da bir çoban kaçırırsa

26) ve onun için başlık ödemezse o zaman o üçüncü yılda köle olur.

---

§ 37* 29 *ták-ku MUNUS-an ku[(-iš-k)]i pí-t-e-nu-uz-zi EGIR-an-da-*

m[a-aš-ma-a]š [ša]r-di-ia-aš pa-iz-zi

---

⁹⁹ A. M. Darga, "Eski Anadolu'da Kadın", İstanbul 1984, s.64.

¹⁰⁰ J. Friedrich, Die Hethitischen Gesetze, Leiden 1959, s.24,25,26,27; H. A. Hoffner, The Laws of The Hittites A Critical Edition (DMOA 23), Leiden 1997, s.43,44; F. Imparati, Hitit Yasaları (Le Leggi Ittite 1964). Çev. Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara 1992, s.52,53 ; 56,57.

¹⁰¹ Bkz. (söz) s.22,23.

30 *ták-ku 2 LÚ^{MEŠ} na-a[š-m]a III LÚ^{MEŠ} ak-kán-zi šar-ni-ik-zi-[-(i)]l*
NU.GÁL [(z)]i-ik-ua UR!.BAR.RA ki-ša-at

Tercümesi:

29) Eğer bir kadını herhangi bir kimse kaçırırsa ama peşlerinden bir grup yardımcı giderse

30) Eğer iki ya da üç adam ölürse, tazminat yoktur. “Sen kurt oldun”!

---

35. paragrafta görüldüğü gibi; bir yönetici ya da çoban özgür bir kadını kaçırırsa ve başlık parası ödemezse üç yıl içinde köle olacaktır.

37. paragrafta ise bir ailenin kaçak çifti izlemeye¹⁰² karar vermesi halinde yasaların korunması dışında kalacaklarına ve izleyenlerden ölen olursa tazminat talep edemeyeceklerine ilişkin bir uyarı görülmektedir. Fakat kaçırana “sen kurt oldun” denir. Bununla herhalde kanundışı olduğu kastedilmektedir. Böylece toplumdan bir uzaklaştırma söz konusu olmaktadır. Kızı kaçırıp, dağa kaldıran toplum dışı sayılmaktadır.

KBo VI 3

§ 30* 14 *ták-ku LÚ-ša DUMU.MUNUS na-ú-i da-a-i na-an-za*
mi-im-ma-i ku-ú-ša-ta-ma

15 *ku-it pí-d-da-a-it na-aš-kán ša-me-en-zi*

---

¹⁰² A. M. Darga, “Eski Anadolu’da Kadın”, İstanbul 1984, s.64.

Tercümesi şöyledir:

- 14) Eğer bir erkek bir kızı henüz (cinsel bakımdan) almadı ise, o onu reddede(bili)r, fakat
- 15) ödediği başlık parasından vazgeçer.

Bu paragrafta ise sözünden dönen erkek olursa başlığın bir nevi tazminat olarak ödendiği anlaşılmaktadır. Bu şekilde kadının küçülmemesi, gururunun korunmuş olması öngörülmektedir.

G) İÇGÜVEYLİK

Hititlerde evlilik kızın evleneceği erkeğin evine gitmesi anlamına gelmekteyse de bunun yanında erkeğin içgüveyi olarak kızın babasının evine gitmesi de görülmektedir.¹⁰³

İç güveylik konusu çivi yazılı metinlerde şu şekilde geçmektedir:¹⁰⁴

KBo VI 3

- § 36* 27 *ták-ku ARAD-iš A-NA IBILA EL-LIM ku-ú-ša-ta píd-d[a-iz-]zi*
- 28 *na-an^{LÚ} an-ti-ia-an-ta-an e-ep-zi na-an-kán pa-ra-a*
- [Ú-U]L ku-iš-ki tar-na-i*

---

¹⁰³ A. M. Dinçol, Hititler, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I, İstanbul 1982, s.75.

¹⁰⁴ J. Friedrich, Die Hethitischen Gesetze, Leiden 1959, s.26,27; F. Imparati, Hitit Yasaları (Le Leggi Ittite, Roma 1964). Çev. Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara 1992, s.56,57; H. A. Hoffner, The Laws of The Hittites A Critical Edition (DMOA 23), Leiden 1997, s.43.

Tercüme:

27) Eğer bir erkek köle özgür bir genç için başlık öderse

28) ve onu evlenmiş damat olarak evine alırsa o zaman onu kimse dışarı çıkaramaz.

Burada evlilik antlaşması bir kuşata gerektirir, yani ödemenin damadın özgür konumunu koruması için gerekli koşul olduğu ima edilmektedir.¹⁰⁵ Kuşata ödeyen gelinin babası gibi normal uygulamanın tamamen tersi olan olağandışı örneklerde vardır.

Muhtemelen baba köle de olsa biraz serveti olan ve özgür torun isteyen birisidir. Yasa anne veya babadan birinin özgür olması ve kuşata evliliğinin gerçekleşmesi şartıyla buna izin vermektedir.¹⁰⁶ Ancak evlenerek maddi durumu iyi bir köle ailesine girmeye ikna edilen özgür damadın hiç parası olmayabilirdi. Yani kuşatayı ödeyecek durumu olmazdı. Ancak bunu ödemediğinde köle aileye hiçbir yararı olmayan bir duruma düşecek ve evlenerek de özgür statüsünü kaybedecektir. Belki de kuşatayı ödeyemeyen damat buna karşılık kayınpederinin evinde çalışarak aileye ekonomik katkıda bulunacaktır.¹⁰⁷ Yasalarda normal süreci tersine çevirerek, gelinin babasının kuşatayı genç adama ya da ailesine devretmesini mümkün kılmıştır.¹⁰⁸

---

¹⁰⁵ T. Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Ankara 2003, s.138.

¹⁰⁶ T. Bryce, a.g.e. s.139.

¹⁰⁷ A. M. Dinçol, Hititler, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, İstanbul 1982, s.75.

¹⁰⁸ T. Bryce, a.g.e. s.139.

İç güveyi olarak eve giren gence ^{LÚ}antiiant-denilmektedir. Bunun anlamı “içeri giren, içeri dahil olan” yani bir eve sahip olmayan damat demektir.¹⁰⁹

Hititçe metinlerde birkaç yerde ^{LÚ}antiiant- olarak geçmektedir.¹¹⁰ Bunlardan KUB XIII 8 öy.15'ten kelimenin ortaya çıkmasıyla ilgili fikir edinebilmekteyiz. Burada ^{LÚ}an-da-i-ia-an-da-an-ni formu – atar sufixi ile yapılmıştır ve dativ haldedir. İşlevi preverb olarak kullanılan yer adverbisi anda “içeri, içinde, birlikte” anlamında, ikinci kısım ise iia- fiil kökünden gelmektedir. Bu fiil Hititçede “yapmak” ve “gitmek” anlamlarını taşımaktadır. 2 BoTU 23 A II 39'da tekil akuzativ halde ^{LÚ}an-ti-ia-an-diye geçmekte KUB XXVI 1 a:10'da çoğul nominativ halde an-ti-ia-an-ti-eš olarak geçmektedir. Bu formlardan iia- fiil kökünün hangi anlama geldiğini anlayabilmekteyiz. iianza- partisip şeklinin transtif (geçişli) olan “yapmak”tan gelmiş ise pasiv anlamda, intransitif (geçişsiz) anlamda gitmekten yapılmış ise “giden” şeklinde aktif anlamda olduğu bilinmektedir. Bizim kelimeimizdeki anlamı “gitmek”tir. Buna göre ^{LÚ}antiianza-“içeri giren, içgüveyi”, antiandatar-“içgüveylik” demektir. Akadça içgüveyi de ERIBU olarak bilinmektedir.

Elimizde bulunan metinlerde iç güveylik konusundan bahseden en eski belge kral Telipunu tarafından yazılmış olan fermanıdır.¹¹¹ “Bu belgede (2 BoTU 23) kralın hakları ve görevleri, krallığın esasları bir anayasa halinde düzenlenmekte olup krallığa en büyük oğlun yoksa ikinci kadından doğan çocuğun geçeceği kaydedilmekte, fakat “erkek bir prens yoksa kim en büyük kız ise ona bir içgüveyi tutsunlar ve kral o olsun” denilmektedir. Bu durumda kraliçe olarak tahtta oturacak

¹⁰⁹ K. Balkan, AÜDTCF Dergisi VI/3, (1948), s.147; A. M. Darga, “Eski Anadolu’da Kadın”, İstanbul 1984, s.65; T. Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Ankara 2003, s.139.

¹¹⁰ K. Balkan, a.g.m. s.148.

¹¹¹ A. M. Dinçol, Hititler, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, İstanbul 1982, s.75; K. Balkan, a.g.m. s.148.

en büyük kız için saraya aynı zamanda krallık edecek olan bir içgüveyi alınmaktadır. Böylece kral neslinin devamı sağlanmış olacaktır. Telipunu'dan sonraki karanlık devir bir tarafa bırakılırsa yeni devlet döneminde tahta bir içgüveyinin oturmadığı bilinmektedir.¹¹²

H) EVLATLIK ALMA

Hititlerde evlat edinme konusunu dönem dönem ele alacağız.

- Eski Hitit Devleti Zamanında Evlatlık Alma:

Hitit devri yazılı belgelerinin hemen hepsi Hititlerin başkenti Hattuşa'da bulunan Devlet arşivine aittir.¹¹³ Ama bu vesikaların tümü yalnız kral soyundan bahsetmektedir. Yani o devirdeki Anadolu halkının yaşantısı bu vesikalara yansımamıştır. Hititler devrinde yazı henüz halka mal olmamıştı. Yalnız saray katipleri kral ailesi için çeşitli vesikalar yazmaktaydılar. Bu tabletlerin çoğu Orta ve Yeni Devlet zamanına ait olup pek azı Eski Devlet zamanına aittir. Hattuşaş arşivleri arasında iki kanun tableti dışında¹¹⁴ Mezopotamya'da olduğu gibi ticari senetler, hukuki ve ekonomik belgeler yoktur. Bu nedenle bu devre ait evlatlık alma işlemlerini kısmen de olsa evlatlık almadan bahseden bazı Hitit krallarına ait vasiyetname, mülk, bağış belgeleri, muahede, ferman ve krala karşı yapılmış sadakat yeminlerini kapsayan metinlerden çıkarmak zorunluluğu vardır. Bunlardan birisi de Hitit Kralı I. Hattuşili'nin vasiyetnamesidir.¹¹⁵

a) KUB I, 16-I. Hattuşili'nin vasiyetnamesi:

¹¹² K. Balkan, AÜDTCF Dergisi VI 3, 1948, s.149.

¹¹³ A. Alpman, AÜDTCF Dergisi XXVIII/3, 1977, s.321.

¹¹⁴ S. Alp, AÜDTCF Dergisi V, 1947, s.467.

¹¹⁵ F. Sommer-A. Falkenstein, HAB., s.2,3; A. Alpman, AÜDTCF Dergisi XXVIII/3, 1977, s.322; A. M. Dinçol, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, İstanbul 1982, s.75; S. Alp, Hitit Çağında Anadolu, Ankara 2000, s.68.

Bu belgeye göre Kuşşara şehrinde hastalanan I.Hattuşili, kendisine itaatsizlikte bulunan prens Huzziya'yı veliahdlığından azlederek yerine I. Murşili'yi tayin etmiştir. Vasiyetname olarak adlandırılan bu belgede;

9   *nu kuit nam-ma-az DUMU NIN^{TI}-ŠU [Ú-UL] ku-iš-ki*
ša-al-la-nu-zi

9)   Hiç kimse kız kardeşinin oğlunu büyütmesin!

cümlesinden anlıyoruz ki, Huzziya I. Hattuşili'nin öz oğlu değil yeğenidir. Demek ki Hattuşili yeğenini evlatlık almış, sonrada onu veliaht ilan etmişti. Fakat metinde açıklanmayan bir nedenle Huzziya'nın veliahtlıktan düşürüldüğü ve onun yerine I. Murşili'nin veliahta yapıldığı anlatılır. Ne yazık ki Eski Hitit kral ailesinde yapılan bu iki evlatlık alma olayının hukuki belgeleri elimize geçmemiştir.¹¹⁶ Taraflardan birinin kral, diğerinin ise prens olduğu böyle bir antlaşmanın kralın emriyle bozulabileceği görülmektedir.

Metinde § 7, satır 37'de şöyle bir cümle geçmektedir:

[k]a-a-aš-ma ^mMu-ur-ši-li-iš DUMU. ÍA

“(işte)Murşili benim oğlum[dur].”

Fakat Murşili'nin Hattuşili ile akraba olup olmadığı konusunda hiçbir açıklama yer almamaktadır. Ayrıca Halep Antlaşmasında da¹¹⁷ şöyle bir satır bulunmaktadır:

^mMu-ur-š[i]-li šarru rabu mar mar-[š]ú šá ^mHa-at-tu-ši-li

¹¹⁶ A. Alpman, a.g.m. s.323.

¹¹⁷ KBo I 6 öy. 13. Transkripsiyon ve Tercüme için, Bkz. E. F. Weidner, PD, 1923. s.82,83.

šar-ri ra-bi...

(Büyük kral Hattuşili'nin toru[nu], büyük kral Murş[i]li)

Bu konu ile ilgili olarak ne Hattuşili'nin vasiyetnamesinde ne de Telipinu fermanında (KUB XXI, 48) bir bilgi yoktur.

Hattuşili'nin metninde § 16 st 6 da şöyle bir ifade yer alır:

nu-mu DUMU.MUNUS-in DINGIR^{MEŠ} ki-iš-ri-mi da-a-ir

tanrılar kız çocuğunu elime koydular.

Buradan anlıyoruz ki kadınların taht üzerinde hakkı yoktur. Oğlu olmayan Hattuşili Huzziya'yı evlatlık aldıktan bir müddet sonra oğlu Murşili'nin doğmuş olabileceğini düşündürmektedir.¹¹⁸

Metinde, Huzziya'nın evlatlık alınması gerçek bir evlatlık almayı aksettirir, çünkü veliaht demek kralın varisi demektir. Aynı zamanda bu Asiller ve Beyler meclisine tescil ettirilir.¹¹⁹

§ 1* 1 LU[GAL GA]L *Ta-ba-ar-na pa¹-an-ga-u-ua--aš ERIN^{MEŠ}-ti*

LÚ.MEŠ¹DUGUD-aš-ša

2 *me-mi-i[š-t]a ka-a-ša ar-m[a[?]-ni-ia-ah-ha-at*

nu-uš-ma-aš TUR-la-an

¹¹⁸ A. Alpman, AÜDTCF Dergisi XXVIII/3, 1977, s.324.

¹¹⁹ O. R. Gurney CAH II 2, 1965, s.28; F. Sommer-A. Falkenstein, HAB., s.2,3 ; Terc. için, Bkz. S. Alp, Hitit Çağında Anadolu, Ankara 2000, s.68.

- 3 *La-ba-ar-na-an te-nu-un [a-pa-a-aš-ua-aš-ša-an*
e-ša-ru LUGAL- ša-an-za]
- 4 *DUMU-la-ma-an hal-zi-ih-hu-un [nu-uš-ši tág-ga-li-ia-nu-un[?]*
pár-ga-nu-nu-na-an[?]]
- 5 *nu-uš-ši ap-pa-an hu-ua-iš-k[i-nu-un a-pa-a-aš-ma*
TUR^(?)-aš Ú-UL u-ua-u-aš u-ua-at-ta-at[?]]
- 6 *Ú-UL iš-ha-ah-nu-ua-at-ta-at Ú[-UL-aš gi-en-zu-ua-it xxx[?]]*
- 7 *e-ku-na-ša-aš na-aš Ú-UL g[i-en-zu-ua-la aš]*

Tercüme

- 1) Bü[yük kr]al Tabarna asiller topluluğunun^(?) askerlerine ve önemli kişilere (şöyle)
- 2) dedi:“bakınız ben hastalandım. Size (halefim olarak) genç
- 3) Labarnayı söyledim o, (tahta) otursun! Ben kral onu
- 4) oğlum (diye) çağırdım. Onu kucakladım^(?) ve onu yücelttim^(?).
- 5) Onun arkasından koştum. Fakat o bir oğul gibi davranmadı.
- 6) O gözyaşı dökmedi. O merhamet göstermedi.
- 7) O soğuk ve merhametli değil(dir).

Hattuşili evlatlık oğlundan itaat, saygı ve sevgi beklemektedir.¹²⁰ Ancak görünüşe göre itaat ve saygı bulamadığı için Huzziya'yı veliahdlıktan

---

¹²⁰ A. Alpman, AÜDTCF Dergisi XXVIII/3, 1977, s.325.

uzaklaştırmıştır. Böylece Hattuşili Huzziya'yı azledip yerine Murşili'yi evlatlık almıştı; çünkü onun veliahtlığı ancak bu şekilde hukuken geçerli olacaktı.

Hattuşili Asiller Meclisine şu şekilde hitap etmektedir;¹²¹

- § 1* 37 [k]a-a-aš-ma ^mMu-ur-ši-li-iš DUMU-ÍA nu-z[a a-pu- [u-un]
še-ek-te-en]
- 38 [nu-u]š- ša-an a-pu-u-un a-še-eš-te-e[n a-pí-e[?]]-da-ni
me-ik-ki ŠÀ-ir DINGIR^{LIM}]-za? pí-ia-an-pát
- 39 [DINGIR^L]^{IM} -iš UR.MAH-aš pí-di [MAH-an-pát ti-it-ta-nu-zi
ku-e-d]a[?] - [ni-ma

Tercüme

- 37) İşte Murşili benim oğlum[dur]. On[u tanıyın!]
- 38) Onu (tahta) oturtun! Tanrı tarafından onun kalbine iyilik verilmiştir.
- 39) [Tan]rı ancak arş[lanı] arslanın yerine [koyar]...

b) İnandık Bağış Belgesi

I. Hattuşili zamanına tarihlenen “inandık mülk bağış belgesi”nde Hanhana şehri vekilharıcı olan Tuttulla, Zidi'yi evlatlık aldıktan sonra kızını Zizzata'yı ona eş olarak vermekte, çiftlerin oturması için düğün hediyesi olarak bir de ev bağışlamaktadır. Bu içgüveyi mahiyetinde bir evlenme olup¹²² damadın önce evlatlık alındığını aksettirmektedir. Burada amaç yeni kurulan aileyi evlatlık müessesesi ile

¹²¹ F. Sommer-A. Falkenstein, HAB., s.6,7 ; S. Alp, Hitit Çağında Anadolu, Ankara 2000, s.69.

¹²² K. Balkan, AÜDTCF Dergisi VI/3, 1948, s.151.

garanti altına almak olduğu gibi damadı aileye bir oğul olarak bağlamaktadır. Belgede evlatlığın (damadın) kimsesiz olup olmadığını da belirtmiyor.

Kimsesiz bir çocuğun evlatlık alınmasına temas eden ve Hitit Kralı II. Huzziya zamanında tarihlenen bir bağış metni de KBo VIII 26 numaralı Hititçe bir belgedir.

- **Orta Hitit Devleti Zamanında Evlatlık Alma**

KBo VIII 26 numaralı metinde dikkati çeken husus¹²³ evlatlık almanın bir mabed tanrıçasına yapılmasıdır.

Metinde konu ile ilgili olan satırlar şöyledir:

- Öy. 1 [NA4 KİŞİB Ta-ba]-ar-na LUGAL.GAL
2 [^mAt-ta-at-ta-aš ku-iš N]A-MAR-KU-aš
3 [e-eš-ta na-a]n-za LUGAL.GAL
4 [...A-NA DUMU.NITA. GAB ŠA MUNUS.LUGAL
5 [da- a]- aš

Tercüme

- 1) Büyük kral [Taba]rna'nın mührü
- 2) [Attattaš(1), ki o bir ök]süz ve yetim.
- 3) [idi, on]u büyük kral
- 4) [gördü ve onu] kraliçe için erkek bir süt [çocuğu olarak]
- 5) [al]dı.

---

¹²³ A. Alpmann, AÜDTCF Dergisi XXVIII/3, 1977, s.328.

Demek ki Hititler zamanında çocuklar mabetlerin güvencesi altına verilebiliyorlardı. Bu çocuklar beklide mabetlerin bakımı ile ilgili olarak yetiştirilip büyütülüyorlardı.¹²⁴ Bu görüş KUB III 8 deki I. Arnuvanda'nın zevcesi kraliçe Ašmunikal'e ait bir talimat metninde doğrulanmaktadır.¹²⁵ I. Arnuvanda'nın ölümünden sonra zevcesi Ašmunikal ona büyük bir mezar yaptırmıştır.¹²⁶ Bu mezarla ilgili metinde “ve türbenin adamlarına gelinlik için içeri (kız) versinler, fakat dışarıya bir oğul (ve) bir kız gelinlik için ve içgüveylik için (türbe adamlarından) hiç kimse vermeyecek.” denilmektedir.¹²⁷ Demek ki yalnız kral ailesi değil halk da dolaylı olarak evlatlık konusu ile ilgilenmektedir.¹²⁸

- **Yeni Devlet Zamanında Evlatlık Alma**

A.Alpman, KBo V, 13 numaralı metinde büyük Hitit kralı II. Murşili'nin Arzawa memleketlerinden¹²⁹ birini teşkil eden Mira ve Kuvaliya memleketleri kralı Kupanta -^DLAMMA ile yaptığı antlaşmadan Kupanta-^DLAMMA'nın selefi ve amcası Mašhuiluwa tarafından evlatlık alındığının yazılı olduğunu belirtmektedir. II. Murşili ilk Arzawa seferinde Mira ve Kuvaliya memleketleri krallığına Mašhuiluva'yı getirmiştir. Mašhuiluvaş II. Murşili'nin müsadesi ile biraderinin oğlu Kupanta -^DLAMMA'yı evlatlık almış ve kendisine varis tayin etmiştir. Fakat daha sonra Mašhuiluva isyan etmiş ve Murşili, Mira ve Kuvaliya memleketleri krallığına onun evlatlık oğlu Kupanta -^DLAMMA'yı getirmiştir. Burada açıkça görülmektedir ki bu olay gerçek bir evlatlık olma olayıdır ve Hattuşaş sarayı tarafından resmen

¹²⁴ A. Alpman, AÜDTCF Dergisi XXVIII/3, 1977, s.328.

¹²⁵ H. Otten, Hethitische Totemituale, Berlin 1958, s.106 vd; E. Laroche, CTH 252 “Prescriptions de lareine Ašmunikal qux gardiens des tombes (É.NA₄)” .

¹²⁶ F. Kinal, Anma Kitabı, Ankara 1973, s.420.

¹²⁷ K. Balkan, AÜDTCF Dergisi VI, 1952, s.150.

¹²⁸ A. Alpman, a.g.m. s.328.

¹²⁹ F. Kinal, Arzawa Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi, Ankara 1953.

tescil edilmiştir. Ancak bu olayı belgeleyen hukuki belge ele geçmemiştir. Burada evlatlık almanın gayesi tahta varis yani veliaht tayin etmektir.

KUB XXI 37 numaralı metinde ^DTarhun-tašša kralı Ulmi-Tešub'un III. Hattuşili tarafından evlatlık alınması yer almaktadır. Bunu Hattuşili'nin emir buyurduğu bir fermanıdan öğrenmekteyiz. Hattuşili “[ve] ben [Ulmi-Tešub'u o]ğul yaptım” demektedir. Hattuşili burada büyük ihtimalle gerçek bir evlatlık almadan ziyade Ulmi-Tešub'u himaye tarzında oğul edindiğini anlatmaktadır.

Büyük Hitit kralı II. Šuppiluliuma'ya karşı yapılan bir sadakat yemininde de evlatlık alma olayını görmekteyiz.¹³⁰ Yemini yapan GAL DUB.ŠAR.GIŠ (tahta tabletler) üzerine yazan katiplerin başı x-šarruma, kendisinin Hitit kralı III. Arnuvanda tarafından evlatlık alındığına temas etmektedir.

Eski Hitit Devleti zamanında olduğu gibi, Yeni Devlet zamanında da krallar zaptettikleri önemli yerlere oğullarını veya damatlarını birer küçük kral olarak tayin etmekteydiler.¹³¹ Buna sebep de en yakınlarına güvenebilecek olmalarıdır.

I) MİRAS

Hitit kanunlarında miras konusunu ele alan maddeler,¹³² aşağıdaki gibidir.

KBo VI 3

Öy. I

§27* 75 [(*ták-ku LÚ-aš DAM-ŠU da-a-i na-an A-NA É-ŠU*)]

¹³⁰ A. Alpman, AÜDTCF Dergisi XXVIII/3, 1977, s.330.

¹³¹ F. Kinal, Arzawa Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi, Ankara 1953.

¹³² J. Friedrich, Die Hethitische Gesetze, Leiden 1959, s.24; F. Imparati, Hitit Yasaları (Le Leggi Ittite Roma 1964). Çev. Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara 1992, s.50,51; ANET, New Jersey 1969, s.190-196.

pí-e-hu-[(te-ez-zi)]

75) Eğer bir adam eşini alırsa ve kendi evine götürürse

Öy.II

1 *i-ua-ru-uš-še-it-az an-da [(pí-e-da-a-)]i ták-ku*

MUNUS-za a-[pí-ia a-ki nu (LÚ-aš)]

2 *a-aš-šu-še-et ua-ar-nu-an-zi i-ua-ru-[še-]ta-az*

LÚ-[(aš da-a-i)]

3 *ták-ku-aš at-ta-aš-ša-ša É-ri a-ki DUMU^{MEŠ}-Š[U⁷ a-ša-an-zi]*

4 *i-ua-ru-uš-še-et LÚ- aš na-at-ta [da-a-i]*

Tercüme

- 1) Onun çeyizini de kendisi için oraya taşır. Eğer kadın orada ölürse o zaman adamın
- 2) malını yakarlar, adam onun çeyizini kendisi için alsın.
- 3) Ve eğer o babasının evinde ölürse ve kendi çocukları (varsa)
- 4) onun çeyizini adam almaz.

Bu maddelerden anlaşılan şudur ki; kadının çocuklarına şahsi serveti miras olarak kalmakta, kocasına ise bu koşullar altında bir şey kalmamaktadır.

Hitit kanunlarında verasete ait maddeler ele geçmediğinden verasette erkek evladın tercih edilip edilmediğini bilmemekteyiz.¹³³ Fakat Telepinu fermanında kraliyet ailesinin veraset sırası düzenlenirken “kralın oğlu yoksa en büyük kıza bir koca alsınlar, o kral olsun!” denildiğine göre bu hususta erkek evladın tercih edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Kargamış kralı Şahurunuva’ya büyük toprak bağışını bildiren belgede mirasın sadece oğullarına kalacağı açıkça belirtilmektedir.

KBo VI 26 III

§ 192 37 *ták-ku LÚ-aš MUNUS-ni a-ki LÚ-aš HA.LA-ŠU DAM-ZU da-a-i*

Fr. 78* Tercümesi

37) Eğer bir kadının adamı ölürse, adamın (miras) payını karısı alır.¹³⁴

Bu maddeden de¹³⁵ anlaşılacağı gibi Hitit ailesi genelde ataerkil olmasına rağmen özgür kadınlar ve kızlar hiçbir şekilde erkeklerin malı sayılmamaktadır. Kocasının ölümü halinde kadın mirasa ortak olmaktadır. Böylece kadının veraset ve miras konularında da haklarının var olduğu ve korunduğu anlaşılmaktadır. Erkekler gibi onlarda tüm medeni haklardan yararlanabilmekte ve toprak sahibi olabilmekteydi.¹³⁶ Kadının günlük yaşamda da söz hakkı vardı. Bazı durumlarda oğullarını evlatlıktan reddedebilmekte ve kocasından boşanabilmekteydi.

¹³³ F. Kinal, *Belleten XX*, 1956, s.355 vd.

¹³⁴ Prof. Dr. C. Karasu “Eğer bir adamın karısı ölürse, adam karısının hissesini alır” şeklinde tercüme etmektedir.

¹³⁵ F. Imparati, *Hitit Yasaları (Le Leggi Ittite Roma 1964)*. Çev. Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara 1992, s.176,177; A. M. Darga, “Eski Anadolu’da Kadın”, 1984, s.65; B. Brandau-H. Schickert, *Hititler, Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, Ankara 2003, s.90.

¹³⁶ B. Brandau -H. Schickert, a.g.e. s.90.

Ancak kanunlarda maderşahi izler taşıyan maddeler de yer almaktadır.¹³⁷
Örneğin §27’de kadının ölümü halinde çocukların annenin çeyizini paylaşmalarından bahsedildiği halde babanın ölümü hali yazılmamaktadır.

---

¹³⁷ F. Kınal, Belleten XX, 1956, s.355.

SONUÇ

Aile hukuku, evlilik kurumuyla birlikte yürürlüğe girer. Bu alanda birçok zorunlu kural dikkati çekmektedir.¹³⁸ Çünkü aile devletin ve ulusun temelidir.

Mezopotamya’da aile ataerkil bir yapıda olup, evlilik müessesesi kadını satın alma esasına dayanmaktadır.¹³⁹ Boşanmalar ise genelde erkek tarafından istenmektedir,¹⁴⁰ kadının bunu istemesi ise çeşitli cezalarla son bulmaktadır.

Asur Ticaret Kolonileri çağında ise Anadolu’da monogominin varlığı anlaşılmaktadır.¹⁴¹

Hititler döneminde aile hukuku ise babaerkil bir düzene dayanmaktadır.¹⁴² Ayrıca elimizdeki çivi yazılı metinlere göre Hititlerde evlilik müessesesi, hür insanlar ve esirler arasında olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.¹⁴³

Hür insanlar arasındaki evlilikte erkek kız tarafına başlık (kuşata) vermekte, kız ise çeyiz (ivaru) getirmektedir. Boşanmaların ise hiç sorun yaratmadığı bilinmektedir.¹⁴⁴

Zina konusunda Hitit hukuku çok sert yaklaşmakta¹⁴⁵ ve zina yapan kişiler ağır cezalar almaktadır.

---

¹³⁸ A. Güriz, Hukuk Başlangıcı, Ankara 1997, s.106.

¹³⁹ F. Kınal, “Eski Anadolu’da Kadının Mevkii”, Belleten XX, 1956, s.355-366.

¹⁴⁰ G. Kozbe, Mezopotamya’da Aile ve Evlilik, Ark. ve San. Dergisi 103-104, 2001, s.31.

¹⁴¹ A. M. Darga, “Eski Anadolu’da Kadın”, 1984, s.14.

¹⁴² A. M. Darga, a.g.e. s.64; A. M. Dinçol, Hititler, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I, İstanbul 1982, s.75.

¹⁴³ A. M. Darga, a.g.e. s.64.

¹⁴⁴ B. Brandau -H. Schickert, Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu, Ankara 2003, s.148.

¹⁴⁵ T. Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Ankara 2003, s.143.

Kız kaçırma olaylarının suç kabul edildiđi¹⁴⁶ Hitit kanunlarında, erkeğin kızın evine gitmesi anlamına gelen iç güveylik durumunun da önemli bir yeri bulunmaktadır.

Hitit aile hukukunda evlatlık alma konusuna değinen tabletlerin çoğu, Orta ve Yeni Devlet zamanına ait olup az bir kısmı ise Eski Devlet dönemine aittir.

Miras konusuna gelince, kocasının ölümü halinde kadın mirasa ortak olmaktadır. Kadının günlük yaşamda da söz hakkı vardır. Gerekirse çocuklarını evlatlıktan reddetme ve eşinde boşanabilme hakkına sahiptir.

---

¹⁴⁶ A. M. Darga, “Eski Anadolu’da Kadın”, İstanbul 1984, s.64.

ÖZET

Bu çalışmamızda Hitit Devletinde, Hititler öncesi Anadolu'da ve Mezopotamya'da geçerli olan kanunlar içerisinde önemli bir yer kaplayan, aile hukuku ile ilgili kanunları ele alarak bu konudaki araştırmalarımızı sunmaya çalıştık.

Hititçe çivi yazılı belgeler göstermektedir ki, bugün toplumlarda geçerli olan evlenme, boşanma, miras gibi konular o zaman ki medeni hukukunda temelini oluşturmaktadır.

Hititlerde evlilikten önce söz, nişan gelenekleri görülmektedir. Evlilik kurumu Hititlerde, babaerkil bir düzene dayanmaktadır. Aile reisi babadır, kadın ise başlık karşılığında evlendirilmektedir. Hür insanlar gibi esirlerde evlenip boşanmakta çocuk sahibi olabilmektedirler.

Boşanma konusuna gelince; boşanma her iki taraf için de sorun yaratmamaktadır. Boşanma durumunda mallar eşit olarak paylaşılabilir.

Zina konusuna Hititlerde çok katı cezalar getirilmiştir. Örneğin, karısını başka bir adamla yakalayan bir kişi onları öldürürse ceza almamaktadır. Fakat onları affetmesi de söz konusudur. O zaman kararı kral verir.

Kız kaçırma olaylarının ise kanunlarda cezası vardır. Sözlü bir kızı kaçıran kişi, kızın daha önceki sözlüsünün verdiklerini tazmin etmek zorundadır. Anne ve baba kızı bir başkasına verirlerse de onlar tazmin ederler. Kabul etmezlerse kız o verdikleri kişiden ayrılır.

İç güveylik de Hitit kanunlarında yer almaktadır. Erkeğin kadının evine yerleşmesi anlamına gelen içgüveylik çivi yazılı metinlerde ^{LÚ}antiiant- şeklinde geçmektedir. Yani içeri giren (eve dahil olan) anlamındadır.

Evlatlık alma konusu Hititlerde üç döneme ayrılmaktadır:

- a) Eski Hitit Devleti zamanında Evlatlık Alma
- b) Orta Hitit Devleti zamanında Evlatlık Alma
- c) Yeni Devlet zamanında Evlatlık Alma

Ele geçen tabletlerin çoğu Orta ve Yeni Devlet zamanına, pek azı ise Eski Devlet zamanına aittir. En önemli evlat edinme belgesi I. Hattuşili'nin vasiyetnamesidir.

Miras konusundaki belgeler, Hitit kanunlarında ele geçmediği için erkek evladın tercih edilip edilmediğini bilmiyoruz. Ancak Telepinu fermanından anlıyoruz ki, erkek evlada miras konusunda öncelik verilmektedir.

SUMMARY

In this study, we have tried to present the subject related investigations by discussing the subjects that are related with the "family law" which has an important role among valid rules in the state of Hittite both in Mesopotamia and pre-Hittite Anatolia.

The documents of nail calligraphy showed that, today the subjects which are valid in populities, such as marriage, divorce, inheritance formed the base in the civil law, in that time.

In Hittites, there were some traditions about engagement before the marriage. Again, In Hittites the association of marriage was depending on patriarchal system. The chief of the family was the father where as the woman was being married off in payment for the money paid by the bridegroom to the bride's family. The slaves could marry, divorce and could have a child like independent people as well.

In the subject of divorce, divorce made no problem both fr the bride and the groom. In the case of divorce, the goods could be shared equally.

In the state of Hittite, there was so severe punishment for the adultery./For instance, if husband saw his wife with another man ad killed him, he wouldn't be punished.

But, in the situation when the husband forgave them, then the last decision was made by the king.

The case of abducting girls had to be punished according to rules. The man who abducted engaged girl, should pay the money which was given by the former fiance. If the parents marry their daughter off with another man then they had to pay

that indemnity. If the parents didn't agree to pay, the daughter had to left that man. The "interior groom" which means that a man lives with his wife's patients, took place in the rules of Hittite. This term of "interior groom" refers to LU antuate in the nail calligraphic texts. So, "interior groom" means that the person who enters inside.

The subject of adopting child is divided into 3 terms:

- a) Adopting Child in the Old State of Hittite
- b) Adopting Child in the Middle State of Hittite
- c) Adopting Child in the New State of Hittite

Most of the founded tablets were belong to Middle and New State of Hittite, where as the little of them were belong to the old state of Hittite.

The most important document about adapting child was the Testament of the 1st Hattuchili.

The documents about the inheritance couldn't be reached through the rules of Hittite, we don't know whether the son was preferred to adopt. But, we can see from the Firman of Telepinu, the priority to have inheritance was belong to the son.